GÜVENLİK YAKLAŞIMLARINDA DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM

Atilla SANDIKLI
Doç. Dr.
BİLGESAM Başkanı

Bilgehan EMEKLİER
Galatasaray Üniversitesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi

GÜVENLİK YAKLAŞIMLARINDA DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM*

20. yüzyıl, dünya tarihinin en kanlı yüzyıllarından biri olma özelliğini taşımaktadır. I. ve II. Dünya Savaşlarında milyonlarca insanın ölmesi, Hiroşima ve Nagazaki'de on binlerce sivilin hayatına mâl olan atom bombasının gelecek nesillerin yaşamını tehdit etmesi ve Soğuk Savaşın yarattığı psikolojik yıkım, 20. yüzyıl tarihini özetlemektedir. Sadece savaş ve çatışmalarla değil, küresel ekonomik-politik krizlerle ve katı bir ideolojik-jeopolitik bloklaşmayla geçen bu yüzyıl, dünya tarihi açısından fırtınalı gelişme ve buhranların yaşandığı bir yüzyıl olarak literatürdeki yerini almıştır. Söz konusu olayların işaret ettiği gibi geçtiğimiz yüzyılı şekillendiren dönüm noktalarını krizler ve savaşlar oluşturmuştur.[1]

Tehdit, risk ve krizin egemen olduğu 20. yüzyılın uluslararası ortamını Hobbes'un "insan insanın kurdudur" önermesiyle açıkladığı "doğal yaşam hali" teziyle, temel aktörler olan ulus-devletlerin birbirleriyle ilişkilerini ve hegemonik davranış modellerini ise Machiavelli'nin "amaca giden her yol mübahtır" düşüncesiyle ilişkilendirmek mümkündür. Tarihi akış içerisinde Thucydides ile başlayan, Machiavelli ve Hobbes ile süregelen, Carr, Morgenthau, Waltz ve Huntington gibi

---

* Bu çalışma, 28-29 Nisan 2011'de Kocaeli Üniversitesi'nde düzenlenen Uluslararası Balkan Kongresi'nde sunulan ve Ekim 2011'de *Uluslararası Balkan Kongresi: 21. Yüzyılda Uluslararası Örgütlerin Güvenlik Yaklaşımları ve Balkanlar'ın Güvenliği* ismiyle yayınlanan bildiriler kitabında yer alan "21. Yüzyılda Yeni Güvenlik Anlayışları ve Yaklaşımları" başlıklı bildirinin geliştirilmiş şeklidir.

[1] Hüsamettin İnaç, Ümit Güner, "Avrupa ve Amerikan Güvenlik Çatışmaları Bağlamında Türk Dış Politikası", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* 6 1 (2006): 139.

teorisyenler tarafından yeniden üretilen reelpolitik akım, 20. yüzyılın çatışma odaklı ve devlet merkezli güvenlik anlayışını teorik ve pratik çerçevede inşa etmiştir. Ancak reelpolitik anlayışın oluşturduğu güvenlik paradigmasının gerek düşünsel gerekse de eylemsel boyutta güvenliği tesis etmedeki yetersizliği, 20. yüzyılın "buhranlar ve bunalımlar yüzyılı" olarak yorumlanmasında büyük rol oynamıştır.

Reelpolitik düşüncenin pratikte güvenliği sağlayamaması, güvenlik sorunsalını daha da önemli kılarak güvensizliğin nasıl çözümleneceğine dair öne sürülen yeni teorik ve metodolojik yaklaşımları gündeme taşımaktadır. 21. yüzyıla uluslararası sistemde kırılma yaratan ve küresel güven(siz)lik için bir dönüm noktası teşkil eden 11 Eylül saldırılarıyla adım atılırken, yeni güvenlik anlayışı ve yaklaşımlarının nasıl olacağına ilişkin kuramsal tartışmaların niceliği ve niteliğinde önemli bir değişim yaşanmaktadır. 11 Eylül olayları, Irak ve Afganistan müdahaleleri gibi olumsuz tecrübeler sebebiyle pratikte beliren umutsuzluklar, akademik alanda ileri sürülecek yeni güvenlik tezleriyle belki ötelenecek; fakat daha da önemlisi değer-bağımlı ve çok boyutlu bir güvenlik paradigmasıyla belki de yeni umutlara dönüşecektir.

Bu çalışmanın amacı, disiplinin temel kavramlarından biri olan güvenlik kavramına teorik açıdan nasıl yaklaşıldığını ortaya koymak ve bu yaklaşımların pratikteki dönüşümle birlikte nasıl evrildiğini analiz etmektir. Çalışmada öncelikle Soğuk Savaş konjonktürünün klasik güvenlik paradigması olan realizm ve neo-realizmin güvenlik anlayışları anlatılacaktır. Sonrasında Soğuk Savaşın detant yıllarını yansıtan ve "geçiş dönemi" olarak nitelendirilen süreçte ortaya konulan liberal ve neo-Marksist kuramların güvenlik anlayışlarına yer verilecektir. Ardından Soğuk Savaş sonrası dönemde klasik güvenlik paradigmasını sorgulayan eleştirel yaklaşımlar üzerinde durulacak, son olarak ise "yeni bir güvenlik paradigması" inşa etmeye yönelen Kopenhag Okulu ve Aberystwyth Okulu'nun güvenlik yaklaşımları incelenecektir.

I. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ GÜVENLİK YAKLAŞIMLARI

Pratik ve teori arasındaki etkileşimin açıkça gözlemlendiği uluslararası ilişkiler disiplinindeki kuramsal yaklaşımlar; uluslararası sistemin yapısından, uluslararası konjonktürden, sistemdeki aktör sayısından, söz konusu aktörlerin niteliği ile niceliğinden ve birbirleriyle olan ilişkilerinden doğrudan etkilenmektedir. Nitekim 1945-1990 dönemindeki güvenlik literatüründe görülen durağanlık ve tekdüzeliğin Soğuk Savaş konjonktürünün statik yapısını yansıtması, söz konusu savı desteklemektedir. İki kutuplu sistemdeki güvenlik çalışmaları, Soğuk Savaş yıllarının hâkim teorisi realizm ve neo-realizmin etkisi altında ortaya çıkmış ve şekillenmiştir. Liberal düşünce ve neo-Marksist yaklaşımlar, 1960'ların sonlarında ve 1970'lerdeki detant döneminde klasik güvenlik anlayışını her ne kadar sorgulamaya açmış ve güvenlik çalışmalarında "geçiş dönemi"ni simgelemişse de iki bloklu yapının güvenlik paradigması, realist ve neo-realist düşüncenin ana varsayımlarıyla belirlenmeye devam etmiştir. Ontolojik çerçevesini realist ve neo-realist kuramın çizdiği klasik güvenlik paradigması, realizmin temel argümanlarına paralel olarak devlet-merkezli, ulusal güvenlik eksenli ve askeri güç odaklıdır. Klasik realizm ve neo-realizmin tekelinde bulunan ve bu karakteristiğiyle iki kutuplu sistemin hegemonik ve statükocu pratiğini net biçimde resmeden klasik güvenlik anlayışı, Soğuk Savaş yıllarının güvenlik paradigması olarak literatürdeki yerini almıştır.

1. Realizm ve Neo-realizmin Güvenlik Anlayışı

Klasik realist teorisyenler aslında doğrudan bir güvenlik kuramı ortaya koymamışlar; uluslararası politikaya dair öne sürdükleri savlar ve kavramsallaştırmalar ile sonradan ortaya çıkan güvenlik literatürüne dolaylı ama ciddi katkıda bulunmuşlardır. Öyle ki realizm, ileri sürdüğü tezlerle II. Dünya Savaşının ardından disiplinin egemen teorisi olarak klasik güvenlik terminolojisinin oluşumunda önemli rol oynamıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde realizm, klasik güvenlik paradigmasının kavramsal, kuramsal ve metodolojik alt yapısını inşa etmiştir. Realizm,

güvenlik kavramını "sürekli bir güvensizlik ortamı" veya "güvende olmama hali" üzerinden tanımlamaktadır. Realizmin güvenlik çalışmalarında ön plana çıkan teorisyenlerinden Arnold Wolfers'ın güvenliği "kazanılan değerlere yönelik bir tehdidin olmaması hali"[2] olarak tanımlamasında görüldüğü üzere realist yaklaşım, güvenlik perspektifini güç-tehdit-güvensizlik üçgeniyle sınırlandırmaktadır. Zira aktörler, "herkesin herkes ile çatıştığı" tehditlerle dolu güvensizlik ortamında hem varlıklarını hem de "kazandıkları değerleri" korumak için güçlü olmak zorundadır. Güç kavramından anlaşılan ise maddi güçtür.

Realizmin güvensizliğe atfen tasarladığı güvenlik anlayışının merkezinde, "insan doğasının kötü olduğu" önkabulü ve uluslararası politikayı açıklamada kullanılan "anarşi" metaforu bulunmaktadır. Hobbesyen terminolojiyle uluslararası ortamı anarşi üzerinden betimleyen realist teori[3], uluslararası ilişkileri temel aktör olarak gördüğü ulus-devletler arasındaki güç ve çıkar mücadelesine indirgemektedir. Güvenliği devletlerin askeri gücü ve ulusal çıkarları ile sınırlandırarak, dar ve determinist bir güvenlik tanımlaması yapan realistlere göre devletler, çıkar ve amaçlarını potansiyelden kinetiğe dönüştürebilmek için gerekli gücü elde etmek zorundadır. Makyavelist bir bakış açısıyla gücü neredeyse başlı başına amaç haline getiren[4] realistlerin birçoğu, ulusal gücün nicel ve nitel bileşenlerden[5] oluştuğunu kabul etmesine rağmen yine de devletlerin kapasitelerini askeri güç ile özdeş tutmaktadır. Realist teorisyenlerin neredeyse hepsi, devletlerin gerekli ulusal güce

[2] Oktay F. Tanrısever, "Güvenlik", içinde *Devlet ve Ötesi*, ed. Atila Eralp, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 108.

[3] Hobbes'un insan doğası, güvensizlik ve anarşik ortam üzerine düşünceleri için bkz. Thomas Hobbes, *Leviathan*, (London: Penguin Books, 1985), 183-188.

[4] Machiavelli'nin bu konudaki görüşleri için bkz. Nicolo Machiavelli, *The Prince*, (Wordsworth Editions, 1993), 81-83, 129-141.

[5] Hans J. Morgenthau, *Uluslararası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi*, Cilt 1, çev. Baskın Oran, Ünsal Oskay, (Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği, 1970), 157. Morgenthau, ulusal gücün öğelerini nicel ve nitel olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Nicel öğeler (materyal faktörler) coğrafya, doğal kaynaklar, endüstriyel kapasite, askeri hazırlık derecesi ve nüfustan; nitel öğeler (beşeri faktörler) ise ulusal karakter, ulusal moral, diplomasinin niteliği ve hükümetin niteliğinden oluşmaktadır; Morgenthau, *Uluslararası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi*, 141-194.

sahip olabilmeleri için sürekli askeri hazırlık içinde bulunmalarının zorunluluğuna dikkat çekmekte; devletlerin varlıklarını sürdürebilmelerinin ve ulusal güvenliklerini sağlayabilmelerinin önkoşulunun askeri güç olduğunu vurgulamaktadır.[6]

Realist kurama göre anarşi ve güvensizliğin süreklilik kazandığı bir uluslararası ortamda güvende olmanın tek yolu, güç ve kapasite artırımına gitmektir. Analiz birimi olarak ele aldıkları devletlerin rasyonel ve bütüncül (*unitary*) yapılar olduğu önkabulünden hareket eden realistler, ulusal gücü artırma imkân ve kabiliyetine sahip tek aktör olarak ulus-devletleri görmekte; sıklıkla atıfta bulundukları "ulusal güvenlik" söylemi üzerinden de sadece ulus-devletlerin güvenliğini dikkate almaktadır. Realist paradigma, devlet eksenli bir güvenlik perspektifi inşa ederek ulusal güvenlik vurgusu ile toplumun ve açıkça belirtmese de bireyin güvenliğini devletin güvenliğine bağımlı kılmaktadır. Devletin güvenliğini ulusun ve dolaylı yoldan bireyin güvenliği ile eş tutan realizm, savaş ve çatışma olgularına yoğunlaşarak, çalışmalarında sıklıkla yer verdiği "güvensiz ortam" temasıyla devlet-bağımlı güvenlik yaklaşımını meşrulaştırmaktadır. Kısacası realist analizler, devletlerarasındaki mevcut ya da potansiyel çatışma alanlarına odaklanarak güvensizliğe vurgu yapmakta; "devlet egemenliği ve toprak bütünlüğü" söylemi ile güvenliği salt devletin bekasına indirgemektedir.

Diğer yandan realist kuram, devlet lehine tek-taraflı bağımlı kıldığı güvenliği yalnızca askeri güç ve stratejiye denk tutmaktadır. Bu sebeple realist analizlerde askeri-stratejik konular ve bunlara ilişkin politikalara odaklanılmaktadır. Realist düşünürler, askeri güç ve kapasiteye verdikleri önemin tezahürü olarak devletlerin uluslararası ortamda karşılaştıkları sorunları ve uluslararası ilişkiler gündemini hiyerarşik bir sıralamayla irdelemektedir. Birincil politika (*high politics*) ve ikincil politika (*low politics*) ayrımına gidilerek piramidin en üstüne ulusal güvenlik, bir başka deyişle güç merkezli askeri güvenlik ve stratejik konular

[6] Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerin Gerçekçi Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", *Uluslararası İlişkiler* 11 (2004): 39.

yerleştirilmektedir. Realistlere göre devletin bekası için elzem görülen ve ulusal güvenliği oluşturan askeri-stratejik konular birincil politikayı; ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel konular ise ikincil politikayı meydana getirmektedir.

Klasik güvenlik çalışmalarına belki de en fazla katkı sağlayan teorik yaklaşım, güvenliğe odaklanan ve doğrudan bir güvenlik kuramı oluşturan neo-realizmdir. Stephen M. Walt'un disiplinde neo-realist teorinin ortaya çıktığı 1970'li yılları "Güvenlik Çalışmalarının Rönesansı" olarak betimlemesi, neo-realizmin klasik güvenlik literatüründeki önemli rolünü göstermektedir. Walt, *The Renaissance of Security Studies* (Güvenlik Çalışmalarının Rönesansı)[7] adlı makalesinde güvenlik çalışmalarının II. Dünya Savaşı ile başladığını belirterek, bu dönemi güvenlik alanındaki "Altın Çağ"ın ilk basamağı olarak nitelendirmekte ve güvenlik literatürünün gelişimini üç döneme ayırmaktadır. Bu dönemselleştirmesinde Walt, 1955-1965 arası yılları "Altın Çağ", 1960'ların ortasından 1970'lerin ortasına kadar olan dönemi "Altın Çağ'ın sona ermesi" ve 1970'lerin sonlarından itibaren devam eden süreci de "Rönesans dönemi" olarak kavramsallaştırmaktadır.[8] Kısacası realist çalışmalar ile ortaya çıkan klasik güvenlik literatürü, neo-realist analizlerle olgunlaşıp şekillenmiştir.

Neo-realizmin "güvenlik ikilemi" (*security dilemma*) modeli, Soğuk Savaş konjonktüründe devletlerin nükleer ve konvansiyonel silahlanma pratiğini özetleyen bir kavram olarak literatürdeki yerini almıştır. Güvenlik ikilemi modeline göre bir devletin güvenliğini sağlamaya yönelik davranışları, mevcut ya da potansiyel düşmanlarının güvenliğini tehdit etmekte ve bu aktörleri tehlikeye sokmaktadır.[9] Söz konusu modelde A devletinin mutlak güvenliği B devletinin mutlak güvensizliği

[7] Stephen M. Walt, "The Renaissance of Security Studies", *International Studies Quarterly* 2 35 (1991): 211-239. Makalenin Türkçesi için bkz. Stephen M. Walt, "Güvenlik Çalışmalarının Rönesansı", *Avrasya Dosyası* (Güvenlik Bilimleri Özel) 9 2 (2003): 71-106.
[8] Walt, "The Renaissance of Security Studies", 213-217.
[9] Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2004), 198.

anlamına geldiğinden, bu durum devletleri güvensizlik sarmalına itmekte ve devletlerarası güven bunalımına neden olmaktadır. Soğuk Savaş döneminde aynı blokta yer almalarına karşın birbirini tehdit olarak algılayan Türkiye ve Yunanistan arasındaki silahlanma yarışı, güvenlik ikilemi modeline örnek teşkil etmektedir. Güvenlik ikileminde uluslararası ilişkileri "sıfır toplamlı bir oyun" olarak değerlendiren devletler, uluslararası sistemdeki davranış kalıplarını "nisbi kazanç"[10] varsayımına dayandırarak kurgulamaktadır. Nisbi kazanç varsayımına göre devletler, birbirleriyle ilişkilerinde "ikimiz de kazançlı çıkacak mıyız?" sorusu yerine "kim daha kazançlı çıkacak?" sorusunu yönelterek işbirliğine yanaşmamaktadır.[11]

Neo-realizm, anarşi olgusu ekseninde rekabetçi ve çatışmacı bir güvenlik perspektifi öngörmesine rağmen aslında işbirliği sürecini tamamen yadsımamaktadır. Bununla birlikte Kenneth Waltz ve John Mearsheimer gibi "karamsar" neo-realistler,[12] işbirliğinin devletlerin birbirlerini aldatma ihtimali ve göreli kazançlara yönelik ilgisi ile şekillendiğini vurgulamakta; işbirliği yapmanın sınırlılığını ve zorluğunu ön plana çıkarmaktadır.[13] Zira uluslararası sistemin anarşik yapısı ve güvensizlik ortamı, devletlerin uzun süreli işbirliği yapmasını engellemektedir.[14] Neo-realist teorisyenler, liberal kuramcıların stratejik

[10] Klasik ve neo-realist teorinin temel varsayımlarından biri olan "nisbi (göreli) kazanç"a göre devletlerin işbirliği yapmaları, birbirinin kazançlarını mukayese etmelerine bağlıdır. Ancak hem realizm hem de neo-realizm devletlerarası ilişkileri "sıfır toplamlı oyun" olarak savladıkları için birinin "kazancı", diğerinin "kaybı" anlamına gelmektedir. Buna göre A devletinin mutlak kazancı aynı zamanda B devletinin mutlak kaybı olarak algılandığından, bu devletler birbiriyle işbirliğine yanaşmazlar. Örneğin olası bir işbirliğinde A devleti +2 kazanıyorsa B devleti de -2 kaybedeceğinden (ya da tersi), iki devlet de işbirliğinden kaçınmaktadır.

[11] Kenneth Waltz, George H. Quester, *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*, çev. Ersin Onulduran, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982), 46.

[12] Waltz ve Mearsheimer örneklerinde olduğu gibi devletlerarası işbirliğine ilişkin karamsar görüşlerin yanı sıra iyimser görüşler de mevcuttur. "Koşulcu realistler" olarak da adlandırılan Charles Glaser gibi iyimser neo-realistlerin, karamsar neo-realistlere (standart yapısal realizm) karşı çıktıkları noktalar için bkz. John Baylis, "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", *Uluslararası İlişkiler* 5 18 (2008): 75-76.

[13] Baylis, "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", 74.

[14] Waltz, Quester, *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*, 46.

bir önem atfettikleri ekonomik ve siyasi işbirliğinin güvenliği tesis etmedeki rolüne eleştirel açıdan yaklaşmış ve askeri ittifakların görece başarısına dikkat çekmişlerdir. Nitekim neo-realizmde devletlerarası işbirliği, genellikle askeri ittifaklar üzerinden gerçekleşmektedir.

Waltz gibi güçten ziyade güvenliği önceleyen "defansif" (*defensive*) neo-realistler, devletlerin birincil amacının güç kazanmak değil, varlıklarını korumak olduğunu öne sürmektedir. Defansif neo-realist teorisyenlere göre daha çok güç, daha az güvenliğe yani bir bakıma güvensizliğe neden olmaktadır. Defansif neo-realistler, uluslararası sistemin hükmetmek isteyen devletleri değil, aksine statükoyu koruyan devletleri ödüllendirdiğini vurgulamakta ve bu noktada "ofansif" (*offensive*) neo-realistlerden ayrışmaktadır.[15] Defansif neo-realistlere göre her devlet, statükocu bir yaklaşımla sistemdeki konumunu sürdürebilir ve bu sürecin sonunda uluslararası sistemde ortaya çıkan güç dengesiyle güvenliğini sağlayabilir.

Güç dengesi modeli, neo-realist güvenlik anlayışında uluslararası sistemin düzenleyici mekanizması şeklinde işlev görerek istikrarı sağlamakta ve uluslararası sistemin güvenliği devletlerin güvenliğini beraberinde getirmektedir.[16] Başka bir deyişle neo-realizme göre uluslararası aktörlerin davranış ve güvenliklerini belirleyen yapı uluslararası sistemdir.[17] Bu yönüyle neo-realizm, klasik realizmden farklı olarak ulus-devlet yapılarının güvenliği ile birlikte uluslararası sistemin güvenliğini de göz önünde bulundurarak güvenlik halkasını genişletmiştir. Neo-realizmin statik yapısalcı bir tutumla da olsa

[15] En etkini John Mearsheimer'ın olduğu ofansif neo-realistler ise devletlerin sistemdeki güvenliklerini elde edebilecekleri kadar çok güçle (ki güç maddi, özellikle de askeri kabiliyet olarak tanımlanmaktadır) sağlayabileceklerini ve bu nedenle revizyonist devletlerin daha güvenli olduklarını varsaymaktadır. Neo-realist paradigmadaki söz konusu ayrışma için bkz. Chris Brown, Kirsten Ainley, *Uluslararası İlişkileri Anlamak*, çev. Arzu Oyacıoğlu, (İstanbul: Yayınodası Yayınları, 2008), 39.

[16] Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, (New York: McGraw-Hill, 1979), 41.

[17] Rosecrance, Hoffman ve Kaplan'ın uluslararası sistem yaklaşımları için bkz. Waltz, *Theory of International Politics*, 38-59.

uluslararası sistemi incelemesi, güvenlik çalışmalarındaki analiz seviyesinin mikrodan makro boyuta taşınmasına katkı sağlamıştır.

Neo-realizmin güvenlik yaklaşımını realizmden farklılaştıran ve klasik güvenlik terminolojisini geliştiren bir diğer nokta, neo-realist düşünürlerin analizlerine ekonomik değişkenleri eklemleme çabasıdır. Nitekim Waltz, askeri-stratejik konuların yanı sıra ekonominin de artık uluslararası ilişkiler gündeminde belirleyici bir rol oynadığını belirtmiş ve bir bakıma ekonomik güvenlik üzerinde durmuştur.[18] Neo-realistlerin uluslararası ekonomi-politiği çalışmalarına dâhil etmelerindeki kuramsal çabada uluslararası pratik etkili olmuştur. Zira Vietnam Savaşı, devletlere hedefe ulaşmadaki tek aracın askeri güç ve kapasite olmadığını gösterirken; 1973 ve 1979 petrol şokları da karar alma mekanizması ve süreçlerinde ekonomik parametrelerin de hesaplanması gerektiğini net bir biçimde ortaya koymuştur. Pratiğin teori üzerindeki bu etkisi, neo-realistleri ekonomiye yönlendirmiş olsa da nihayetinde askeri-stratejik konulara odaklanan neo-realizmin ağırlık merkezini yine de *high politics* teşkil etmiştir. Bu açıdan bakıldığında neo-realizmin uluslararası ekonomi-politik meselelerle ilgilenmesine rağmen, aslında askeri-stratejik ve politik sorunların literatürdeki önceliğini yeniden inşa ettiği söylenebilir.[19]

Özetlemek gerekirse klasik paradigma, güvenliği ulusal güvenlik kavramı üzerinden ve askeri güç ekseninde tanımlayarak, 1945-1990 yıllarının güvenlik literatürüne hakim olmuştur. Bu çerçevede klasik güvenlik paradigmasının temel ilgi alanı, devletlerin bekalarına yönelik tehditlerle mücadele etmek amacıyla geliştirmeleri gereken askeri imkân, kabiliyet, kapasite ve stratejilerdir.[20] Realist güvenlik perspektifinde tasarlanan ve Soğuk Savaş konjonktürüne egemen olan tehdit odaklı klasik güvenlik paradigması, "iki süper güç arasındaki çekişmenin

[18] Bu konuda bkz. Waltz, *Theory of International Politics*, 146-160.
[19] Aydın, "Uluslararası İlişkilerin Gerçekçi Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", 47.
[20] Baylis, "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", 73.

doğrudan silahlı çatışmaya dönüşmemesi durumu" şeklinde özetlenebilecek sınırlı ve dar bir çerçevede inşa edilmiştir.[21]

Realizmin klasik güvenlik paradigmasını dar ve sınırlı bir çerçevede meydana getirmesinde sistemsel ve konjonktürel değişkenlerin büyük payı olmuştur. Zira Soğuk Savaş dönemindeki iki kutuplu yapı, güvenliğin daha doğru bir ifadeyle güvensizliğin genelde bloklar, özelde ise ABD ve SSCB arasına sıkışmasına ve güvenlik pratiğinin çatışma eksenli gelişmesine imkân tanıyarak paradigmanın dar ve sınırlı tutulmasına zemin hazırlamıştır. Öyle ki, iki kutuplu klasik güvenlik algısının askeri ve hatta nükleer olmayan boyutları, Soğuk Savaş dönemi boyunca gündeme gelmemiş, getirilmemiş ya da getirilememiştir.[22]

Geleneksel güvenlik anlayışının dar ve sınırlı yapısı, klasik güvenlik formülünün de çerçevesini çizmiştir: "Tehdit = kapasite x niyet". Ancak bu formül, teoride olmasa bile uygulamada büyük sorunlar içermiştir ve hala içermektedir. Zira devletlerin niyetleri, Hobbesyen bir anlayışla çoğu zaman "kötü" olarak varsayıldığından tehdit hesaplamaları salt kapasite üzerinden yapılmakta ve geleneksel güvenlik yaklaşımı, aktörleri ister istemez "güvensizlik sarmalına" götürmektedir. Nitekim ABD ve SSCB, Soğuk Savaş yıllarında ulusal güvenlik hesaplarını sadece birbirlerinin kapasitelerine dayandırmışlar ve birbirlerini sürekli güvensizliğe iterek, güvenliklerini aslında karşılıklı güvensizlik üzerinden tanımlamışlardır.[23] Bu nedenle Soğuk Savaş dönemi güvenlik paradigması, "güvende olma durumu" yerine "güvende olmama durumu" üzerine inşa edilmiş, diğer bir ifadeyle güvenlikten ziyade güvensizlik ekseninde kurgulanmıştır.

2. Geçiş Dönemi Güvenlik Yaklaşımları

Soğuk Savaşın statik sert yapısının detant dönemine evrilerek, sistem-içi değişimin yaşandığı 1960 ve 1970'lerin uluslararası atmosferindeki

[21] Pınar Bilgin, "Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları", *SAREM* 8 14 (2010): 73.
[22] Bilgin, "Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları", 73-74.
[23] Bilgin, "Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları", 78.

görece ılımlı hava literatüre de yansımıştır. Yapısal, süreçsel ve kuramsal anlamda geçiş dönemini simgeleyen bu yıllarda ortaya konulan teorik yaklaşımlar, klasik güvenlik anlayışının sorgulanmasını gündeme getirmiştir. Felsefi ve tarihi arka planını liberalizmden alan fonksiyonalizm, pluralizm ve transnasyonalizm ile Marksist düşünceye dayanan neo-Marksist yaklaşımlar, ortaya koydukları tezlerle realist teorinin güvenlik perspektifine alternatif model üreten kuramsal çalışmalar olarak öne çıkmıştır. Bu yaklaşımlar, realizmin gücünü ve hegemonyasını tam anlamıyla kıramasalar da getirdikleri eleştiri ve önerilerle Soğuk Savaş sonrasındaki eleştirel güvenlik yaklaşımlarına ve yeni güvenlik anlayışına uygun teorik zemin hazırlamışlardır.

2.1. Liberal Kuramların Güvenlik Yaklaşımları: Fonksiyonalizm, Pluralizm ve Transnasyonalizmin Güvenlik Anlayışları

Birey merkezli bir kuram olan liberalizm, bireyin güvenliğinin ve özgürlüğünün sağlanması ve korunmasında temel aktör olarak devleti görmekte; uluslararası kurumlar, çokuluslu şirketler, sivil toplum kuruluşları ve bireyler gibi devlet-dışı aktörleri de analiz birimi olarak incelemektedir. Liberalizm, realizmin devletlerarası güç politikalarına odaklanan yaklaşımının tersine politikanın düşüncenin bir ürünü olduğunu savlamaktadır. Liberalizme göre düşünceler ve algılar değişebilmekte; böylece devletlerarasında işbirliği ve uzlaşı tesis edilebilmektedir.[24] İşbirliği odaklı bir güvenlik anlayışı ortaya koyan liberalizm, uluslararası ilişkileri "sıfır toplamlı bir oyun" olarak görmemekte ve "mutlak kazanç" varsayımından hareketle aktörlerin işbirliğine yönelmeleri halinde tarafların kazanç sağlayacaklarını ileri sürmektedir. Çünkü liberalizm, rekabet ve çatışmanın uluslararası sistemin anarşik yapısından ya da devletlerin kötü niyetlerinden değil, yanlış algılamalardan kaynaklandığını öne sürmektedir. Dünya tarihinin sadece çatışmalardan ibaret olmadığını aynı zamanda işbirliğinin de bulunduğunu belirten liberal kuramcılar, yanlış algılamalara ve

[24] Tim Dunne, "Liberalism", içinde *The Globalization of World Politics*, ed. John Baylis, Steve Smith, (London: Oxford University Press, 2001), 163.

güvensizliğe neden olacak koşulların düzeltilmesi durumunda çatışma ve rekabetin azalabileceğini, devletlerin birbirleriyle işbirliği yapabileceğini vurgulamaktadır.[25]

Liberalizm, uluslarası hukuk ve normların tesis edilmesiyle kolektif güvenliğin sağlanacağını savlamaktadır. Bu konuda uluslararası kurumların uluslararası düzeni sağlayacağını belirterek kurumsallaşmaya özel bir rol atfetmektedir. Uluslararası hukuk, anarşik topluma düzen getirerek barışı tesis edeceği için kolektif güvenliği de oluşturacaktır. Nitekim ulusların ve bireylerin ortak çıkar ve hedefleri paylaştıklarının farkında olmaları ve sorunlarını çözmenin en iyi yolu olarak işbirliğini tercih etmeleri, uluslararası düzenleyici mekanizmaları ve uluslararası toplumu ortaya çıkarmıştır.[26] Bu kurumsallaşmayla işlerlik kazanacak olan kolektif güvenlik sistemi, ortak norm ve kurallar aracılığıyla devletlerin demokratikleşmesi neticesinde yeni bir boyut kazanacaktır. Bu bakış açısına göre kolektif güvenlik sistemi, demokratik barış kuramının demokratik devletlerin birbirleriyle savaşmayacağı tezinden hareketle sağlıklı bir biçimde işleyebilecektir.

Liberal kuramlar, uluslararası sistemde aktörler arası işbirliği kanallarının nasıl oluşturulacağı üzerine yoğunlaşarak güvenliğin tesisine yönelik bir yol haritası ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu kuramlara göre aktörler arasındaki ilişkiler; uluslararası normlar, kurallar ve rejimler aracılığı ile ortak güvenliğe dayalı bir kimlik kazanabilir. Bu çerçevede fonksiyonalizm, pluralizm ve transnasyonalizm gibi liberalizmin varyantları olan kuramlar, karşılıklı bağımlılığın hâkim olduğu bir yapıda kolektif güvenlik kurulabilmesi için işbirliği, bütünleşme, çoğulculuk, uluslararası toplum ve küresel yönetişim gibi kavramları önceleyerek birey, devlet ve sistem güvenliğini tesis etme arayışındadır.

[25] Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, *International Relations Theory*, (United States: Pearson, 2012), 161-162.
[26] Akira Iriye, *Global Community: The Role of International Organizations in the Making of the Contemporary World*, (California: University of California Press, 2002), 10.

Pratikten yola çıkarak Avrupa bütünleşmesi[27] özelinde inşa edilen fonksiyonalist kuram,[28] devlet ile entegrasyon arasındaki hassas ilişkiyi güvenlik olgusu bağlamında açıklamaya çalışmaktadır. Almanya ve Fransa ilişkilerindeki gibi yıllarca birbiriyle çatışma içinde olan ve birbirini tehdit olarak konumlandıran aktörlerin Avrupa Birliği çatısı altında işbirliğine yönelmeleri, fonksiyonalizm açısından güvenlik sorunsalının çözümüne ilişkin somut bir referans noktasıdır. Fonksiyonalist kuram, realizmin tek aktör olarak incelediği ulus-devletlerin reelpolitik güvenlik anlayışını sorgulamakta ve güvenliği ulus-devlet yapıları ile entegrasyon arasında kurduğu korelasyonla birlikte değerlendirmektedir.

Güvenlik çalışmalarını bütünleşme ekseninde ele alan fonksiyonalizmin temel argümanları şu şekilde sıralanabilir: i- siyasal kaygılardan uzak olan işlevsel uluslararası örgütleri ön plana çıkarmak, ii- ulus-devletlerin belli fonksiyonlarla donatılmış uluslararası kurumlara yetki devrini gerçekleştirebilmek, iii- teknik konuların önemine ve önceliğine vurgu yaparak siyasal kaygıları geri planda bırakmak, iv- bir alanda başlayan fonksiyonel örgütlenmenin zamanla genişleyerek diğer alanlara da yayılmasını sağlamak, v- devletlerin uluslararası kurumlar aracılığıyla işbirliği ve uzlaşı içinde hareket etmelerini sağlamak. Bu kapsamda fonksiyonalizmin nihai amacının, entegrasyon şemsiyesi altında kalıcı barış ve güvenliğin tesis edildiği bir "dünya toplumu" modeline ulaşmak olduğu söylenebilir.[29]

---

[27] Avrupa bütünleşmesi, bölgesel entegrasyonun tek örneği değildir. Ancak onu bu denli öznel kılan, bütünleşme sürecinin en sistematik ve kapsamlı örneğini sergilemesidir. Bütünleşme teorileri, Avrupa bütünleşmesinden yola çıkarak gelişmekte ve AB diğer bölgesel bütünleşmeler için bir laboratuar ortamı sunmaktadır; Dario Battissela, *Théories des Rélations Internationales*, (Paris: Presses de Sciences Po, 2003), 451.

[28] Avrupa bütünleşmesinin seyrine göre gelişen bir kuram olarak fonksiyonalizmin liberal hükümetlerarasıcılık ve neo-fonksiyonalizm gibi çeşitli versiyonları bulunmaktadır. Fakat bu bölümde söz konusu kuramsal ayrımlara yer verilmeden bütünleşmeyi açıklayan kuramların güvenlik yaklaşımları, fonksiyonalizm ana başlığı altında ele alınmıştır.

[29] Sinem Akgül Açıkmeşe, "Uluslararası İlişkiler Işığında Avrupa Bütünleşmesi", *Uluslararası İlişkiler* 1 (2004): 6.

Fonksiyonalizmin güvenlik ve barış olguları arasında bağıntı kuran bu idealist bakış açısı, aktörler arasındaki işbirliği ve uzlaşı sürecine dayanmaktadır. Başka bir ifadeyle fonksiyonalist kuramın barış ve güvenliği tesis etmedeki metodolojik yaklaşımı, realizmin devre dışı bıraktığı ulaşım, iletişim, teknoloji, kültür ve çevre gibi diğer alanları gündeme taşıyarak işbirliğini yaygınlaştırmak ve karşılıklı güven ortamını oluşturmaktır. Fonksiyonalizme göre karşılıklı bağımlılığın ve çeşitli alanlardaki işbirliğinin ortaya çıkardığı güven duygusu ve ortak kimlik arayışı, aktörler arası sorunları çözebilecek niteliktedir. Fonksiyonalist kuramcılar, işbirliği ve uzlaşma olgularının devletlerarası etkileşimi artıracağını ve bu etkileşimin Avrupa bütünleşmesindeki Fransa-Almanya örneğinde olduğu gibi güvenlik topluluklarına dönüşebileceğini belirtmişlerdir. Karl Deutsch gibi fonksiyonalist kuramın öncüleri, mikro birlikteliklerin zamanla makro bütünleşmelere dönüşebilmesini, yani güvenlik toplulukları yaratılmasını aktörler arasındaki işbirliğinin konu ve kapsam açısından çoğulculuğuna dayandırmaktadır. Çoğulcu güvenlik anlayışına göre devletlerarası işbirliğine giden bu etkileşim, ne denli geniş kapsamlı ve askeri konulardan uzak olursa, barış için karşılıklı güven tesisi de o denli kolaylaşmaktadır.[30]

Neo-fonksiyonalizmin bu noktada ileri sürdüğü *spill over* modeli, ortak çıkar alanları oluşturmak suretiyle aktörlerin öncelikle ekonomik ve teknik bileşenlerden meydana getirdikleri ortak yapılanmanın yayılarak zamanla diğer alanları ve nihai olarak siyasi alanı kapsayacağını varsaymaktadır.[31] *Spill over* modelinde aktörlerin bir alandaki

[30] Ken Booth, "Steps Towards Stable Peace in Europe: A Theory and Practice of Coexistence", *International Affairs* 66 1 (1990): 29. Avrupa bütünleşmesi örneğinde devletler, askeri konuların dışındaki alanlarda işbirliği yaptıklarında daha hızlı aksiyon alabilirken, askeri konular gündeme geldiğinde karar alma mekanizmasının realist kaygıların da etkisiyle daha yavaş işlediği görülmüştür. Nitekim AB bütünleşmesinin ilk döneminde teknik konularda başlayan işbirliği, güven tesisi ve ortak kimlik anlayışının kurulmasında önemli rol oynamıştır. Ancak 90'lı yıllardan itibaren, Avrupa Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası'na ilişkin tartışmaların gündeme gelmesiyle birlikte karar alma sürecinde üye ülkeler arasında ciddi krizler yaşanmıştır.

[31] Neo-fonksiyonalizmin anahtar olgularından *spill over* modeli, bir süreç olarak kısaca şu şekilde açıklanabilir: Aktör bir kere beklenti ve davranışlarının merkezle ilişkilendiğini ve

işbirliğinden yarar sağlamaları, diğer alanlardaki işbirliğinin gelişimini ve performansını etkilemektedir.[32] Dolayısıyla aktörlerin yeni alanlarda gönüllü bir biçimde ve birbirlerine güven duyarak işbirliğine yönelmeleri, hem sürecin verimliliğini hem de yeni aktörlerin oluşan işbirliği platformlarına katılım isteğini artırmaktadır. *Spill over* modelinde içeriğin derinliği, aktör sayısı ve sürecin verimliliği, birbirine bağımlı faktörlerdir. Böylece sistematik bir süreç dâhilinde gelişen işbirliği, aktörlerin karşılıklı güven(lik) sorunsalına çözüm oluşturmakta ve çoğulcu bir güvenlik topluluğu yaratmaktadır. Fonksiyonalizmin *spill over* modelinin yanı sıra güvenlik literatürüne katkısı, özelde somut bir örnek üzerinden ilerleyerek güvenlik sorunsalının çözümlenmesine ilişkin yöntem ve araçları paylaşması, genelde ise karşılıklı bağımlılık ve işbirliği vurgusuyla pluralist ve transnasyonalist kuramların önünü açması olmuştur.

Düşünce sistematiklerini fonksiyonalizmin temel savlarını referans alarak oluşturan pluralist ve transnasyonalist kuramlar,[33] uluslararası ilişkiler disiplininin ana sorunsallarına çoğulcu bir anlayışla yaklaşmakta ve analiz düzeyi olarak küresel sistemi ele almaktadır. Bu kuramlara göre küresel sistem, oyuncuları sadece devletler olmayan ve iç içe geçmiş sorunlara çözüm arayan çok boyutlu karmaşık bir yapıdır. Pluralist ve

---

yarar sağladığını görünce, ikincisinde de merkeze yönelir. Avantajları gören diğer aktörler de bütünleşmeye katılmak ister. Bir alan veya konuda avantaj ve çıkar sağlayan aktör, bütünleşmenin diğer alanlara da yayılmasını ister. Ayrıca dışarıdan avantajları gözlemleyen diğer aktörler de bütünleşmeye dâhil olmak ister. Bu süreç kapsamında bütünleşmenin yapısı gelişir ve derinleşir. Bütünleşmenin sürebilmesi ve yayılmanın artması için aktörlerin ortak politikalara dair sergiledikleri tutum oldukça önemlidir; Leon Lindberg, "Political Integration, Definition and Hypotheses", içinde *The European Union: Readings on the Theory and Practice of European Integration*, ed. Brent F. Nelsen, Alexander C-G. Strubb, (Colorado: Lynne Rienner Publishers, 1994), 106-107.

[32] Robert W. Cox, "On Thinking About Future World Order", *World Politics* 28 2 (1976): 188.

[33] Pluralist kuram, uluslararası ilişkiler literatüründe özellikle petrol krizlerinin etkisiyle 1970'lerde ortaya çıkmış; transnasyonalist kuramlar ise 1980'li ve 1990'lı yıllarda küreselleşmenin kazandığı ivmeyle pluralizmin bir varyantı olarak belirmiştir. Bu nedenle, pluralizmin temel argümanlarını uluslararası sistemin dönüşümüne paralel olarak güncelleyen transnasyonalizmin güvenliğe ilişkin yaklaşımları pluralizm ile birlikte incelenmiştir.

transnasyonalist kuramcıların "değişim" paradigmasıyla açıklamaya çalıştıkları dönüşüm halindeki küresel sistem, Marshall McLuhan tarafından "küresel köy" (*global village*)[34] ve John Burton tarafından ise "dünya toplumu" (*world society*)[35] şeklinde kavramsallaştırılmıştır. Özellikle de Burton'ın dünya toplumuyla özdeşleştirdiği ve karmaşık bir etkileşim içindeki bağıntılardan oluşan "örümcek ağı" (*cobweb*)[36] metaforu, küresel sistemi açıklamada sıklıkla referans gösterilen bir model olmuştur. Küresel sistemi çalışmalarının odak noktasına yerleştiren pluralizm ve transnasyonalizmin öznelliği; karmaşık karşılıklı bağımlılık olgusunu gündeme getirmeleri, devlet dışı aktörlerin ve siyasi-askeri olmayan konuların uluslararası sistemdeki belirleyici rollerini ön plana çıkarmaları ve uluslararası ilişkileri devlet merkezli açıklayan kuramlara alternatif bir yaklaşım sunmalarıdır.

Pluralizm ve transnasyonalizm, realizmin devlet merkezli yaklaşımına küresel sistemi açıklamanın tek boyutlu bir bakış açısıyla mümkün olmadığı eleştirisini getirmekte; küresel sistemi mikrodan makroya çeşitli boyutlardaki aktörler dizisinin karşılıklı bağımlılığı ve etkileşimi ile açıklamaktadır. Buna göre küresel sistem sadece devleti değil, bireyden sivil toplum kuruluşlarına, medyadan uluslararası şirketlere kadar birçok aktörü katılımcı kılan bir çözümler ağı gerektirmektedir. Başka bir deyişle küresel sistemin karmaşık doğası, başta güvenlik olmak üzere uluslararası ilişkilere dair temel olguların çok boyutlu bir bakış açısıyla yeniden üretilmesini gerekli kılmaktadır. Pluralist ve transnasyonalist kuramların, aktör ve konu çeşitliliğine yaptıkları vurguyla klasik güvenlik paradigmasını yeniden şekillendirme arayışında olduğu söylenebilir.

---

[34] McLuhan "küresel köy"ü her çeşit aktörün içinde bulunduğu ortak bir "tiyatro sahnesi"ne benzetmekte ve dünyanın içinde bulunduğu değişimin nedeni olarak elektronik iletişimi ön plana çıkarmaktadır; Fred Halliday, "The Pertinence of International Relations", *Political Studies* 38 (1990): 513.

[35] Chris Brown, "World Society and the English School: An 'International Society' Perspective on World Society", *European Journal of International Relations* 7 4 (2001): 423-441.

[36] John Burton'ın örümcek ağı modeli, mikrodan makroya sistemdeki her aktörün birbiriyle etkileşim halinde olduğu bir modeldir.

Pluralist ve transnasyonalist kuramlar, devletin sınırlarını aşan ve yalnızca devletlerarası ilişkilerle çözümlenemeyecek bir olgu olarak tanımladıkları güvenliği, farklı ölçekteki aktörler arasındaki etkileşimle anlamlandırmaktadır. Buna göre küreselleşmeyle birlikte güvenliğin tesis edilmesinde devletler ve devletlerin birbirleriyle sürdürdükleri ilişkiler yetersiz kalmaktadır. Zira fonksiyonalist kuramın etkisiyle güvenlik denkleminde önem kazanan uluslararası örgütlerin dahi birçok sorunla karşılaşması, farklı aktörlerin çözüm sürecine katılmasının zorunluluk haline geldiğini göstermektedir. Bir tehdidin ortadan kaldırılabilmesi için birden fazla aktöre ihtiyaç duyulabilmekte, güvenliğin yeniden tesis edilebilmesi için bu aktörlerin işbirliğine yönelmeleri gerekmektedir.

Pluralist ve transnasyonalistler için güvenlik denklemindeki aktör sayısının artması, bu aktörlerin işbirliği yapmaları koşuluyla karşılaşılan tehditlerin bertaraf edilmesini ve güvenliğin inşasını kolaylaştırmaktadır. Örneğin küresel ölçekte bir tehdit olan karbon yayılımına karşı önlem alınabilmesi için sanayi kuruluşlarından sivil toplum kuruluşlarına, uluslararası örgütlerden devletlerin ilgili düzenleyici mekanizmalarına kadar birçok aktörün işbirliği içinde hareket etmesi gerekmektedir. Önceden sınırlı etki alanına sahip bir tehdit, bugün küresel düzlemde farklı ölçekteki birçok aktörü etkileyebilme potansiyelini bünyesinde barındırmaktadır. Güvenliğe ilişkin bu dönüşüm, transnasyonalist kuramcılar tarafından özellikle ekonomik parametrelerle örneklendirilmektedir. Mesela Yunanistan'daki ekonomik kriz, sadece ülke içindeki aktörleri veya üyesi olduğu AB ülkelerini değil, domino etkisiyle tüm dünyadaki finansal kuruluşları ve yatırımcıları ilgilendirmekte ve mikrodan makroya tüm aktörler için bir risk unsuru teşkil etmektedir.

Pluralist ve transnasyonalist analizlerin güvenlik çalışmalarına dolaylı yoldan getirdiği çok boyutlu bakış açısı, aktör çeşitliliğinde olduğu gibi konu zenginliğinde de kendisini göstermiştir. Keza karmaşık karşılıklı bağımlılık olgusu, ulusal-askeri gücü merkezi konuma yerleştiren geleneksel güvenlik anlayışının hiyerarşik konu yapılanmasını sarsmıştır. Pluralist ve transnasyonalistlere göre birincil ve ikincil politika ayrımının

kalktığı 1980'ler sonrası uluslararası ilişkiler gündeminde askeri-stratejik ve jeopolitik meseleler kadar ekonomik, ticari, mali, kültürel, çevresel, teknolojik ve bilimsel konular da önem kazanmıştır. Buna paralel olarak güvenlik çalışmalarının ilgi alanı çeşitlenmiştir. Ulusal ve uluslararası güvenlik gündeminin değişip dönüşen yapısı, Joseph Nye'ın sert güç (*hard power*) ve yumuşak güç (*soft power*) ayrımına dayanan tipolojisinde görülebilir.[37] Nye'ın sert güç bileşenleri (askeri, siyasi ve ekonomik güç) kadar yumuşak güç bileşenlerine de (yaşam tarzı, evrensel ve kültürel değerler, siyasal-demokratik normlar, liberal kurum ve kurallar) değinmesi ve bu öğelere ayrı bir önem atfetmesi, güvenlik kavramının çok boyutlu niteliğini ortaya koymuştur.

Bu kavramsal çerçeveden hareketle Joseph Nye, yeni güvenlik konularının önemini ulusal güvenlik ile ilişkilendirerek açıklamaktadır. Ona göre içinde bulunduğumuz teknoloji çağında öngörülemeyen risk ve tehditlerin artması, ulusal güvenliğin sadece siyasi ve askeri önlemlerle sağlanamayacağını ortaya koymaktadır. Artık nükleer caydırıcılık, sınır devriyeleri ve ülke dışına asker konuşlandırma gibi geleneksel yöntemler, güvenliği tesis etmek için yeterli olmamaktadır. Örneğin veritabanlarında bulunan gizli bilgilerin çalınması gibi tehditler, ulusal güvenliğin sağlanmasının yalnızca geleneksel yöntemlerle mümkün olmadığını göstermektedir. Bu kapsamda bilgiye hâkim olabilmek ve bilgi güvenliğini koruyabilmek için yenilikleri gerçekleştiren bir aktör olmak son derece önem kazanmıştır. Bu açıdan bakıldığında dünya genelinde kullanılan çoğu yazılım ve sistemin Silikon Vadisi menşeli olması ve Nye'ın bilgi sistemlerinin Hindistan'da da üretilmesini ABD'nin ulusal güvenlik açığı olarak yorumlaması oldukça anlamlıdır.[38]

Pluralist ve transnasyonalist düşünürler, 21. yüzyıl bilişim sistemindeki gelişmelerin aktörler arası iletişim ve etkileşimi yoğunlaştırdığı küresel bir ortamda işbirliği yapmanın faydasına vurgu

[37] Joseph Nye, *Amerikan Gücünün Paradoksu*, çev. Gürol Koca, (İstanbul: Literatür Yayınları, 2003), 10-15.
[38] Nye, *Amerikan Gücünün Paradoksu*, 69-72.

yapmaktadır. Karmaşık karşılıklı bağımlılık olgusu, çatışma ve yeni güvenlik paradokslarının bertaraf edilmesinde ayırt edici bir niteliğe sahiptir ve aktörleri çıkarları doğrultusunda işbirliği ve dayanışmaya yönlendirebilmektedir. Zira küresel risk, tehdit ve güvenlik sorunsalının çözümünde eskiye nazaran daha fazla ön plana çıkan "aktörler arası birbirine muhtaç olma durumu", küresel yönetişim olgusunun gelişimine katkı sağlayabilir.[39] Fayda-maliyet analizini göz önünde bulundurarak karşılıklı bağımlılığın çatışma riskini azaltacağını savlayan söz konusu kuramlar, uzlaşma zeminine dayanan, demokratik çoğulcu katılım ve işbirliği eksenli bir güvenlik yaklaşımı öne sürmektedir.[40] Özetle pluralizm ve transnasyonalizmin güvenlik literatürüne katkıları, işbirliğine önem atfetmeleri ve küresel sistem okumasından hareketle aktör ve konu çeşitliliği üzerinde durarak eleştirel yaklaşımların önünü açmış olmalarıdır.

2.2. Neo-Marksist Kuramların Güvenlik Anlayışı

Uluslararası ilişkiler literatürüne pluralist kuramlarla aynı dönemde giriş yapan neo-Marksist kuram başka bir ifadeyle Bağımlılık Okulu, disipline ilişkin temel argümanlarını uluslararası sistem okuması üzerinden ortaya koymuştur. Kapitalist sistemin evrenselleşmeye doğru gittiği 1970'li yıllarda farklı düşünce yapılarına sahip neo-Marksist ve pluralist kuramcıları ortak paydada buluşturan ana unsur, uluslararası sistemi ele almaları olmuştur. Buna karşın neo-Marksistleri pluralistlerden ayıran en önemli nokta, neo-Marksist düşünürlerin "karşılıklı bağımlılık" olgusuna getirdikleri eleştirilerdir. Neo-Marksist kurama göre uluslararası sistemde bağımlılık mevcuttur; ancak bu bağımlılık tekildir ve karşılıklılık içermez.

[39] James Rosenau, "Yeni Bir Küresel Düzende Yönetişim", içinde *Küresel Yönetişimler*, ed. David Held, Anthony McGrew, (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2008), 271.
[40] Robert O. Keohane, "Uluslararası Toplumda Egemenlik", içinde *Küresel Yönetişimler*, 190-191.

Karşılıklı bağımlılık olgusunu reddederek işteşlik yerine tek taraflılığı ele alan neo-Marksist kuram,[41] bağımlılık tezleri üzerinde durmakta ve güvenliği bağımlılık modeliyle açıklamaktadır. Klasik Marksist teorinin alt yapıya yerleştirdiği ekonomik faktörleri analizlerinin merkezine alan neo-Marksist kuramcılar, ekonomi eksenli bir güvenlik perspektifi sunarak, bağımlılığı gelişmişlik-azgelişmişlik veya üçüncü dünyacılık üzerinden anlamlandırmaya çalışmaktadır. Modernleşme kuramlarının aksine ülkelerin geliş(me)mişlik düzeyini içsel nedenler yerine sistemsel faktörler ile ilişkilendirerek, uluslararası sistem çözümlemelerini yapısal bir problematiğe dayandırmışlar ve kapitalist sistemin "güvensizlik sarmalı"na neden olduğunu ileri sürmüşlerdir. Neo-Marksist teorisyenlere göre bazı ülkelerin gelişmiş ve güvenli olma durumları ya da bazı ülkelerin gelişmemiş ve güvensiz olma durumları, uluslararası sistemin kapitalist doğasının bir sonucudur. Kısacası neo-Marksizm, analiz birimi olarak ele aldığı ulus-devletlerin ve toplumların güvenliklerini analiz düzeyi olarak incelediği uluslararası kapitalist sisteme bağlamaktadır.

Marksizmin burjuva-proletarya dikotomisi ekseninde savladığı sınıf mücadelesi sorunsalını bir bakıma yeniden üreten neo-Marksist düşünürler, uluslararası ilişkiler ve uluslararası sistem okumalarını "merkez-çevre", "metropol-uydu", "gelişmiş-az gelişmiş" ve "üçüncü dünya" kavramsallaştırmalarındaki paradoksallık üzerinden

[41] Bağımlılık Okulu, uluslararası ilişkiler literatüründe 1960'larda BM Latin Amerika Ekonomik Komisyonu'nun (ECLA) kurulmasıyla gündeme gelmiştir. Bağımlılık Okulu'nun iki temel entelektüel kolu bulunmaktadır: Neo-Marksizm ve ECLA. Neo-Marksist kuramcılar bağımlılık ve azgelişmişlik sorunsalının sosyalist devrimlerle çözümlenebileceğini vurgularken, ECLA kuramcıları ise bu sorunsalın uluslararası ekonomik sistemde yapılacak reformlar ile çözümlenebileceğini savunmuşlardır. Dolayısıyla ECLA kuramcılarının bağımlılık tezlerini evrimci, neo-Marksist kuramcıların ise devrimci bir yaklaşımla ele aldıkları söylenebilir. Her iki yaklaşımın temelini, bağımlılık tezlerini merkez-çevre kavramsallaştırmasına dayandırmaları oluşturmaktadır; Dhammika Herath, "Development Discourse of the Globalist and Dependency Theorists: Do the Globalisation Theorists Rephrase and Reword the Central Concepts of the Dependency School?", *Third World Quarterly* 29 4 (2008): 820. Ancak zaman içersinde ECLA'nın güncelliğini yitirip gündemden uzaklaşması nedeniyle bağımlılık tezleri bu bölümde genel bir çerçevede neo-Marksist perspektifte ele alınacaktır.

kurgulamıştır.[42] Nitekim neo-Marksizm, Karl Marx'ın sosyal teorisindeki gibi zengin merkez ülkelerini burjuva sınıfıyla, yoksul çevre ülkelerini ise proletarya sınıfıyla özdeşleştirmektedir. Bir başka deyişle neo-Marksizmin uluslararası sistemi ve politikayı açıklamada kullandığı tipoloji ve terminolojinin, Marksizmin sınıf ayrımını referans aldığı ifade edilebilir. Neo-Marksist kuram, Marksizmin sınıf mücadelesi ve eşitsizlikler üzerine kurguladığı güvenlik sorunsalını uluslararası sistemdeki merkez-çevre arasındaki çatışmaya dayalı bir güvenlik sorunsalı olarak yeniden inşa etmiştir. Marksizmde güvenlik endişesi nasıl ki sınıf (burjuva-proleterya) temelli bir sorunsalsa, uluslararası ilişkilerde de merkez-çevre arasındaki güvenlik algısı ayrışmasına bağlı açığa çıkan bir güvensizlik hali ve ekonomi eksenli çatışma söz konusudur.

Neo-Marksist kuramcılar, küreselleşmeyle birlikte asıl çatışmanın Doğu ve Batı arasında değil, Kuzey ve Güney, başka bir ifadeyle merkez ve çevre arasında yaşandığını öne sürmüştür. Neo-Marksizmin güvenlik perspektifinde, bir aktörün güvenliğinin diğer aktörün güvenliği tarafından tehdit edildiği, güvenlik ikilemine benzer bir model söz konusudur. Örneğin merkezin güvenliği, çevrenin güvenliğini tehdit etmekte ve çevrenin güvensizliği anlamına gelmektedir. Kısacası güvenlik ikileminin merkez Kuzey ülkeleri ile çevre Güney ülkeleri arasında yaşandığını varsayan neo-Marksist düşünürler, kuzeyin güvenliği ve güneyin güvensizliği arasında süregelen yapısal bir gerilim olduğunu vurgulamaktadır.

Neo-Marksist kuramcıların sistem düzeyinde ve ekonomi eksenli geliştirdikleri güvenlik anlayışını Johan Galtung'un "Yapısal

[42] Örneğin Wallerstein, uluslararası ekonomi politik sistemi merkez, çevre ve yarı çevre arasındaki bağıntı ve çelişkiler ile ele almaktadır; bu konuda bkz. Immanuel Wallerstein, "Dependence in an Interdependent World: The Limited Possibilities of Transformation within the Capitalist World Economy", *African Studies Review* 17 1 (1974): 1-26, Immanuel Wallerstein, "Semi-Peripheral Countries and the Contemporary World Crisis", *Theory and Society* 3 4 (1976): 461-483.

Emperyalizm"[43] ve Immanuel Wallerstein'ın "Dünya Sistemi"[44] kuramlarında görmek mümkündür. Neo-Marksist düşünürlerin kapitalist sisteme dair geliştirdikleri eleştirel sosyo-ekonomik analizler, "ekonomik güvenlik modeli" ortaya koymaktadır. Söz konusu modele göre az gelişmişliğin getirdiği güvensizliğin asıl kaynağı, kapitalist sistemin yapısında bulunmaktadır. Zira kapitalist sistem, özü itibariyle yayılmacıdır ve merkez bekasını sağlayabilmek için sürekli pazar arayışı içindedir. Bu arayış, "azgelişmişlik sarmalı" olarak kavramsallaştırılan ve çevrenin merkeze eklemlenmesine bağlı gelişen sistemsel bir ilişki modeline yol açmaktadır. Bu paradoksal ilişki sonucunda Kuzey ile Güney arasında meydana gelen yapısal gerilim, zamanla kalıcı hale gelmektedir.

Wallerstein, Soğuk Savaşın bitmesiyle kapitalizmin nihai zafere ulaştığını savlayan görüşlerin aksine kapitalizmin yeni pazarlar bularak, kendini devam ettirme gücünden yoksun kaldığını ve kapitalist sistemin güvenliğinin derin bir yapısal kriz ile karşılaştığını belirtmektedir. Ona göre bu kriz; finansal piyasalarda sıkışma, ekolojik felaketlerin getireceği ek maliyet, demokratik toplumların taleplerinin yaratacağı mali kriz ve devlet egemenliğinin törpülenmesi sonucu güvenliği sağlayan aygıtın zayıflaması gibi nedenlere bağlıdır.[45] Wallerstein'a göre kapitalizmin bu krizi, yeni bir güvenlik krizini beraberinde getirmektedir. Wallerstein, küreselleşmeyle birlikte geçmişte kapitalizmin kırıntılarından yararlanan çevrenin bundan mahrum kalması neticesinde merkez-çevre uçurumunun

[43] Johan Galtung'un merkez-çevre hakkındaki düşünceleri için bkz. Johan Galtung, "Emperyalizmin Yapısal Teorisi-Kısım 1", çev. Birgül Demirtaş Coşkun, *Uluslararası İlişkiler* 1 2 (2004): 25-46 ve Johan Galtung, "Emperyalizmin Yapısal Teorisi-Kısım 2", çev. Birgül Demirtaş Coşkun, *Uluslararası İlişkiler* 1 3 (2004): 37-66.

[44] Immanuel Wallerstein'ın modern dünya sisteminin analizine ilişkin temel tezlerini özetleyen bir çalışma için bkz. Elçin Aktoprak, "Immanuel Wallerstein: Sosyal Bilimlere Yeniden Bakmak", *Uluslararası İlişkiler* 1 4 (2004): 23-58; özellikle bkz. 24-44.

[45] Deniz Ülke Arıboğan, *Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*, (İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2007) 312-313. Wallerstein'ın paylaşmış olduğu nedenlerden finansal piyasalardaki sıkışmayı günümüzde yaşanan küresel ekonomik krizle, çevre felaketlerinin getireceği ek maliyeti küresel ısınma ve iklim değişikliğine bağlı olarak dünyanın birçok bölgesinde yaşanan doğal afetlerle, demokratik toplumların taleplerinin yaratacağı mali krizi ise başta Yunanistan olmak üzere AB ülkelerinin birçoğunun içinde bulunduğu ekonomik krizle örneklendirmek mümkündür.

daha da derinleşeceğinin altını çizmektedir. Zira güvenlik ve ekonomik refah için gerçekleştirilen göçlerin sonucunda merkez içinde bir çevre doğduğunu ve bu iki kutup arasındaki çatışmanın daha tehlikeli ve gözle görülür hale geldiğini vurgulamaktadır.[46] Wallerstein, ortaya koyduğu yeni güvenlik krizinde ekonomik faktörlerin toplum düzeyinde de güvenlik açısından sarsıcı etkilerinin bulunduğunu ileri sürmüştür. Analizlerine devletlerin yanı sıra toplumları eklemleyen neo-Marksist kuramcılar, bir bakıma toplum güvenliğine de değinerek ekonomik güvenlik anlayışlarının içeriğini derinleştirmiştir.

Sonuç olarak neo-Marksist kuram; devletlerin, ekonomik sınıfların, toplumların ve dolaylı da olsa bireylerin güvenlik sorunsallarını, uluslararası kapitalist sistemin yapısal krizleri çerçevesinde eleştirerek incelemiştir. Dolayısıyla sistem düzeyindeki bütüncül ve yapısalcı yaklaşımları, güvenliğin salt devlet merkezli ve siyasi-askeri açıdan ele alınmasının karşısında alternatif bir bakış açısının gelişimine katkı sağlamıştır. Bu doğrultuda neo-Marksist kuram, güvenlik ile ekonomik refah ve eşitsizlikler arasında kurduğu bağıntılarla eleştirel güvenlik yaklaşımlarının altyapısının oluşmasında rol oynamıştır. Buna karşın realizm gibi çatışmaya odaklanması ve çatışmacı bir güvenlik projeksiyonu sunması nedeniyle farklı araçlarla da olsa klasik güvenlik anlayışını bir bakıma yeniden ürettiği söylenebilir.

II. SOĞUK SAVAŞ SONRASI GÜVENLİK YAKLAŞIMLARI

SSCB'nin dağılmasıyla Soğuk Savaşın statik yapısı sona ermiş, uluslararası sistem ve alt-sistemler dinamik bir yapı kazanmaya başlamıştır. Sistemik değişkenlerin 1990 sonrasında başlayan ve günümüzde artan bir ivmeyle devam eden dinamizmi, mikro düzeyden makro düzeye kadar uluslararası ilişkilerin her alanını etkilemektedir. Sistemsel girdiler, durağanlıktan akışkanlığa doğru evrilen bu süreçte küreselleşme olgusunun da etkisiyle yeni fırsatların yanı sıra yeni riskler, tehlikeler ve tehditler ile yeniden şekillenmektedir. Söz konusu değişim-

[46] Immanuel Wallerstein, *Liberalizmden Sonra*, (İstanbul: Metis Yayınları, 1995), 41.

dönüşüm, Soğuk Savaş konjonktürünün simetrik tehdit algılamalarından 11 Eylül sonrasının asimetrik tehdit algılamalarına geçişi simgeleyen yeni bir güvensizlik ve belirsizlik ortamını beraberinde getirmektedir. Fırsatlarla birlikte risk ve tehditlerin de çeşitlilik ve karmaşıklığını artıran günümüz küresel sistemi, devlet merkezli realizmin klasik güvenlik parametrelerini sorgulanır kılmıştır.

Soğuk Savaş örneğinde olduğu gibi uluslararası sistemde "biz" ve "öteki" dengesi üzerine kurulu iki kutuplu bir yapı varsa, ittifak ve tehdit tanımlamaları daha kolay yapılabilmekte; benzer algı ve beklentideki aktörler farklı kamplarda yer alarak, ilişkilerini bu kutuplaşmanın getirdiği statik bir güvenlik ikilemi üzerinden sürdürebilmektedir. Fakat Soğuk Savaş sonrası gibi çok kutupluluğa evrilen bir uluslararası sistemde oyuncuların güvenlik algılamaları ve politikaları çeşitlilik arz etmektedir.[47] Bu doğrultuda benzerlik ve farklılıkların eş zamanlı olarak iç içe girdiği ve arttığı 21. yüzyıl küresel sisteminde güvenlik ve tehdit kavramları da dönüşüme uğramaktadır. Güvenliğin genişlemesi ve derinleşmesine paralel olarak "kim için, ne için, nerede, nereye kadar ve nasıl güvenlik?" soruları çerçevesinde alternatif güvenlik çalışmaları gündeme gelmektedir. Bu kapsamda öne çıkan eleştirel, postmodern, feminist ve konstrüktivist kuramların güvenlik anlayışları, klasik güvenlik paradigmasını sorgulamaktadır. Ayrıca doğrudan güvenlik çalışmaları yapan ve güvenliğe ilişkin yeni tezler ortaya koyan Kopenhag Okulu ve Aberystwyth Okulu da yeni güvenlik yaklaşımlarının önemli temsilcileri olarak ön plana çıkmaktadır.

[47] Beril Dedeoğlu, "Yeniden Güvenlik Topluluğu: Benzerliklerin Karşılıklı Bağımlılığından Farklılıkların Birlikteliğine", *Uluslararası İlişkiler* 1 4 (2004): 2.

Genişletilmiş Güvenlik Kavramları[48]			
Güvenlik Kavramları	**Gösterilen (Kimin Güvenliği?)**	**Risk Altındaki Değer (Neyin Güvenliği?)**	**Tehdit Kaynağı/Kaynakları (Kimden/Neden Korunma?)**
Ulusal Güvenlik [Siyasi, Askeri Boyut]	Devlet	Egemenlik, Toprak Bütünlüğü	Diğer Devlet, Terörizm (Devlet Dışı Aktörler)
Toplumsal Güvenlik [Boyutu]	Milletler, Toplumsal Gruplar	Ulusal Birlik, Kimlik	(Devletler) Milletler, Göçmenler, Yabancı Kültürler
İnsan Güvenliği	Bireyler, İnsanlık	Beka, Hayat Kalitesi	Devlet, Küreselleşme, Küresel Çevre Sorunları (GEC), Doğa, Terörizm
Çevresel Güvenlik [Boyutu]	Ekosistem	Sürdürülebilirlik	İnsanlık
Cinsiyet Güvenliği	Cinsiyet İlişkileri, Yerli Halk, Azınlıklar	Eşitlik, Kimlik, Dayanışma	Ataerkillik, Totaliter/Erktekelci Kurumlar (Hükümetler, Dinler, Elitler, Kültür), Hoşgörüsüzlük

1. Eleştirel Kuramın Güvenlik Anlayışı

Soğuk Savaş sonrası güvenlik çalışmalarına interdisipliner bir bakış açısı getiren eleştirel okulun ontolojik çerçevesini, modernitenin tek tipleştirdiği yaşam biçimi ve insan modeline getirdiği eleştiriler oluşturmaktadır. Bu noktada eleştirel kuram, uluslararası ilişkiler disiplini özelinde realizmin sınırlandırılmış ana kavramlar üzerine inşa ettiği tek-tip bir dünya algısıyla diğer olguları tahakküm altına almasını

[48] Genişletilmiş güvenlik kavramlarını gösteren tablonun alıntılandığı makale için bkz. Hans Günter Brauch, "Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü", çev. Zeynep Arkan, *Uluslararası İlişkiler* 5 18 (2008): 11.

eleştirmektedir.[49] Eleştirel kuram, realizmin merkeze taşıdığı güvenlik olgusunun dar bir çerçevede ele alınmasını ve ulusal güvenlik kavramıyla eş tutulmasını sorgulamaktadır. Eleştirel kuramcılar, ulusal güvenliğin diğer güvenlik alanlarına göre daha önemli kılınmasına ve ona yaşamsal bir değer atfedilmesine karşı çıkmakta; güvenlik kavramının sübjektif bir nitelik taşıdığını belirterek, tek-tipçi bir güvenlik yaklaşımının getirdiği paradokslara odaklanmaktadır. Eleştirel kurama göre güvenlik; aktörlerin yaptıklarına, beklentilerine ve aktörler arası etkileşime bağlı olarak algıda şekillenen bir olgudur.[50]

Eleştirel kuramın önemli isimlerinden Robert Cox'un "teoriler birileri içindir ve bir amaca hizmet eder" önermesi, güvenlik yaklaşımlarının da öznel ve göreceli bir doğaya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Eleştirel kuramcılar, güvenliğin "kimin için olduğu" ve "hangi çıkarlara dair bir tehdit algısıyla şekillendirildiği" sorularını yönelterek kavramın göreceliliğine vurgu yapmaktadır. Onlara göre klasik güvenlik anlayışı, güvenliği sadece belirli özneler, çıkarlar ve tehdit algıları ile ilişkilendirmekte ve kavramı sınırlı bir perspektifte ele almaktadır.[51] Örneğin neo-realist kuram, devlet ve uluslararası sistemi özne olarak belirlemekte; ulusal çıkar kavramını devletin bekası ve prestijiyle özdeşleştirerek devlet merkezli bir güvenlik perspektifi sunmaktadır. Eleştirel bir düzlemde düşünüldüğünde neo-realizmin ortaya koyduğu bu yaklaşım güvenliği sadece devlete özgü kılarken hem tek-tip bir güvenlik kavramı yaratmış, hem de kavramın sübjektif olması nedeniyle çatışma ve güvenlik ikilemini kalıcı hale getirmiştir.

[49] Eleştirel kuramcılara göre realizm, tekdüze ve çok dar bir perspektifte sınırlandırılan kavramlar ve imajlar üzerine kurgulanmış bir teoridir. Özellikle "güç politikaları", "güç dengesi", "anarşi", "ulusal çıkar" ve "güvenlik ikilemi" gibi kavramları ön plana çıkaran bir dünya resmetmektedir; Richard K. Ashley, "Political Realism and Human Interests", *International Studies Quarterly*, Symposium in Honor of Hans J.Morgenthau, 25 2 (1981): 204-205.

[50] Thierry Balzacq, "Qu'est-ce que La Sécurité Nationale", *Revue Internationale et Stratégique* 4 52 (2003): 44.

[51] Balzacq, "Qu'est-ce que La Sécurité Nationale", 45.

Bu çerçevede eleştirel düşünürler, bireylerin güvenliğini ulus-devlet güvenliğine indirgeyen ve bunu da "ulusal güvenlik" ve "ulusal çıkar" söylemleri ile retoriğe dönüştüren klasik güvenlik anlayışının, devlet güvenliği adına diğer güvenlik alanlarını görmezden geldiğini öne sürmektedir. Devlet güvenliğinin sağlanması amacıyla yalnızca politik ve askeri konuların gündeme taşınması, güvenlik gibi toplumsal ve psikolojik olan bir kavramın ne denli toplum ve birey dışı bırakıldığını göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında devletin askeri ve politik güvenliğinin tesisi için baskı ve şiddet kullanma tekelinin siyasal iktidara atfedilmesi[52] nedeniyle bu tür uygulamaların meşru bir zemine sahip olduğunu söylemek mümkündür. Zira realist yaklaşımda olduğu gibi güvenliğin ulusal çıkar ve askeri güç kapasitesinin toplamına indirgenmesi, bu meşruiyeti bir anlamda kaçınılmaz kılmaktadır. Oysaki eleştirel yaklaşıma göre ulus-devlet yapıları, kökeninde yurttaşları için güvenlik üreten bir mekanizma durumunda olmalıdır. Güvenlik konusunda devlete araçsal bir işlev yükleyen eleştirel perspektif, birey güvenliğine referansla devletin asıl amacının yurttaşlarının güvenliğini sağlamak olduğunu vurgulamaktadır.[53]

Eleştirel kuramın güvenliğe ilişkin tezlerinde odaklandığı noktalardan biri de hegemonya, güç ve güvenlik olguları arasındaki bağıntıyı eleştirel bir biçimde ortaya koymasıdır. Eleştirel okul, uluslararası sistemin hegemon aktörün gölgesi altında şekillendiğini ve hegemon aktör tarafından dayatılan söz ve imgelerin hegemonun çıkarlarına meşruiyet

---

[52] Siyaset bilimi kitaplarında siyasal iktidar genel bir ifadeyle şu şekilde tanımlanmaktadır: "Siyasal iktidar; en genel, en kapsamlı, en üstün, toplumu oluşturan bireyler üzerinde zor kullanma tekeline sahip bulunan bir iktidar biçimidir"; Ahmet Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, (Ankara: İmge Kitabevi, 2000), 109. Bu tanımdan da anlaşıldığı üzere siyasal iktidarın en önemli karakteristiği olarak "maddi kuvvet ve zor kullanma, başka bir ifadeyle fiziki zor kullanma tekelini elinde bulundurması" ön plana çıkarılmaktadır; Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş,* (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2004), 49. Weber de bütün siyasal yapıların şiddet kullandığını ancak kullanma ya da kullanma tehdidinde bulunma biçim ve dereceleri bakımından birbirlerinden ayrıldıklarını belirtmektedir; Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, çev. Taha Parla, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 239.

[53] Pınar Bilgin, "Individual and Societal Dimensions of Security", *International Studies Review* 5 2 (2003): 203.

kazandırdığını ileri sürmektedir. Gramşiyan terminolojiye paralel bir biçimde hegemon aktörün güvenlik algısı, sistem düzeyinde tekil bir güvenlik anlayışını ve tekil güvenliğin korunması için de rıza arayışına yönelen ve buna göre şekillendirilen politikaları beraberinde getirmektedir. Küresel sistemde rıza öğesinin kazanımı, hegemon aktörü zorlayıcı bir faktör teşkil etmektedir. Nitekim Cox'a göre ABD'nin başta güvenlik olmak üzere birçok alanda sergilediği tek taraflılık örnekleri, bilhassa da Irak savaşı sırasında çoğunluğun muhalefetine rağmen ortaya koyduğu sert gücün agresif kullanımı, evrensel rızanın sağladığı meşruiyeti koparmıştır. Bu doğrultuda Cox, hegemon aktörün sergilediği istikrarsız davranışların hem hegemon hem de küresel sistem için bir güven bunalımına neden olduğunu belirtmektedir.[54] Benzer şekilde Habermas da Fransız meslektaşı Derrida ile birlikte 2003 yılında Irak Savaşı'nı kınadığını belirterek, tek taraflı politikaların küresel güvenliğin önünde ciddi bir engel teşkil ettiğini ifade etmiştir.[55]

Eleştirel kuramcılar, küresel sistemdeki sorunlara ilişkin analizlerinde çözüm önerilerine de yer vermektedir. Cox, Linklater ve Habermas gibi düşünürler, çözüm önerilerinde özellikle etiksel evrenselliği, başka bir ifadeyle Kantçı kozmopolitan bir dünya resmini yeniden gündeme taşımaktadır. Cox, küresel sistemin sağlıklı işleyebilmesi için ABD'nin milletler topluluğunun eşit bir üyesi haline gelmesi gerektiğine işaret ederek, insanlığın ihtiyaçlarını karşılayan bir küresel yönetişime ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir. Cox, küresel yönetişimin bir an önce yoğunlaşması gerektiği güvensizlik alanlarını, başka bir deyişle küresel güvenliği tehdit eden güncel sorunları şu şekilde sıralamaktadır: i- Batı toplumlarının aşırı tüketimcilik modelinin ve endüstrileşmenin yarattığı çevresel felaketler, ii- sosyal çatışmalardaki ana faktörlerden eşitsizlik sorunsalı, iii- uluslararası finansal sistemdeki çöküntü, iv- güç ve bilgi

[54] Burcu Bostanoğlu, Mehmet Akif Okur, *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram*, (Ankara: İmge Kitabevi, 2009), 85-86.
[55] Nilüfer Karacasulu, "Avrupa Entegrasyon Kuramları ve Sosyal İnşacı Yaklaşım", *Uluslararası Hukuk ve Politika* 3 9 (2007): 91.

ilişkisi çerçevesinde insanlığın tekil bir medeniyet olarak ele alınma riski ve buna bağlı olarak bireysel özgürlüklerin sınırlandırılması.[56]

Küresel tehdit ve risk unsurlarının meydana getirdiği bu güvensizlik parametreleri karşısında Cox, çoğulcu bir dünya yapılanmasının işlevselliğine ve farklı medeniyet tasavvurları arasındaki ortak zemin arayışının gerekliliğine inanmaktadır.[57] Fakat mevcut uluslararası sistemde olduğu gibi güvenliğin güç eksenli ele alınması ve güç politikaları çerçevesinde oluşturulması, farklılıkların görmezden gelinerek "güçlülerin güvenliği"nin ön plana çıkarılmasına yol açmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde küresel güvenliğe ilişkin ana karar alma organı olan BM Güvenlik Konseyi'nin savaş galiplerinden oluşması, yani güç ile orantılandırılarak belirlenmesi simgesel bir niteliğe sahiptir. Bu problem, çoğulcu bir dünya yapılanmasının etkin bir biçimde işletilebilmesini engellemektedir.

Benzer şekilde kozmopolitan dünyanın kurulmasına vurgu yapan Linklater, uluslararası ilişkilerin karmaşık sorunlarının çözümünde ulusal güvenlik kavramının engel teşkil ettiğine değinmektedir. Zira devletler, çoğulcu çözüm arayışlarının söz konusu olduğu uluslararası platformlarda, ulusal güvenlik söylemleriyle süreci yavaşlatabilmekte ya da durdurabilmektedir. Ulusal güvenlik, küresel sistemin düzenleyici mekanizmalarında bozucu girdi etkisi gösterebilmektedir.[58] Bu kapsamda Habermas, çoğulcu bir dünya yönetiminin sağlıklı işleyebilmesi için ulusal güvenlik kavramının güçlü etkisinin kırılması gerektiğine değinmekte; bu amaçla realizmin keskin çizgilerle ayrıştırdığı iç ve dış politika arasında esnek ve geçişken bir yapı önermektedir. Böylece Habermas'a göre kamusal alan küresel düzleme sirayet edebilir ve sivil toplum kanalları daha etkin bir rol kazanarak ortak çözüm arayışı sürecini güçlendirebilir. Diğer bir ifadeyle Habermas, modernitenin devlet-toplum-birey üçgeninde metalaştırıcı bir işleve sahip olan "araçsal

[56] Bostanoğlu, Okur, *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram*, 91-92.
[57] Bostanoğlu, Okur, *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram*, 93.
[58] Anthony Leysens, *The Critical Theory of Robert W. Cox: Fugitive or Guru?*, (New York: Palgrave Macmillan, 2008), 96.

ussallığın" yerine "iletişimsel ussallığı" yerleştirmektedir. Ona göre iletişimsel ussallık, bireysel özgürlükleri ve birey güvenliğini yeniden tesis edebilecek potansiyele sahiptir. Bu nedenle kamu alanının yeniden tanımlanarak genişletilmesi ve demokratik düzenin ister ulus-devlet içinde isterse de uluslararası ortamda olsun bireylerin sosyal yaşamlarına sirayet edecek biçimde işletilmesi gerektiğini savunmaktadır.[59]

Kısacası eleştirel kuram, güvenlik olgusunu modernitenin yaratmış olduğu paradokslara vurgu yaparak yorumlamış ve eleştirilerini klasik güvenlik anlayışının temel argümanlarına karşı geliştirmiştir. Eleştirel kuramın güvenlik olgusuna dair tespit ve yorumları şu şekilde özetlenebilir: i- güvenlik, sübjektif bir olgudur ve realizmin yaptığı gibi tekil bir güvenlik anlayışından bahsedilemez, ii- realizmin etkisindeki klasik güvenlik anlayışı, devlet güvenliğiyle sınırlandırılmış; bu nedenle birey ve toplum güvenliği ihmal edilmiştir, iii- güvenlik, uluslararası ilişkiler disiplininin diğer kavramları gibi güç ve bilgi ilişkisi çerçevesinde şekillendirilmektedir, iv- küresel güvenlik konularına ilişkin politikalarda hegemon aktör(ler) belirleyici bir role sahiptir, v- küresel güvenliğin tesisi için etiksel evrenselliğin ve kozmopolitan dünya görüşünün hâkim kılınması gerekmektedir.

2. Postmodern Kuramın Güvenlik Anlayışı

Soğuk Savaş sonrası güvenlik çalışmalarında ön plana çıkan eleştirel yaklaşımlardan postmodern kuram, modernitenin ötekileştirici kimliğine ilişkin argümanlarını uluslararası ilişkiler disiplini özelinde de tartışmaya açmıştır. Postmodern kuram, disiplinin temel kavram ve olgularını kartezyen, Batılı ve rasyonel bir erkek figürüyle özdeşleştirmektedir. Modernitenin dışlayıcı doğasına atıfta bulunarak modernizm eleştirisi yapan postmodern kuram; savaş-barış, iç politika-dış politika, dost-düşman, düzen-anarşi, yerli-yabancı, merkez-çevre, idealizm-realizm gibi karşıtlıklar temelinde geliştirilen klasik uluslararası ilişkiler literatürüne

[59] Fuat Keyman, "Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark", içinde *Devlet, Sistem, Kimlik*, ed. Atila Eralp, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), 234.

karşı çıkmakta ve kavramlar arasındaki bu hiyerarşik yapılanmayı eleştirmektedir.[60] Geleneksel güvenlik literatürünün bu tezatlıklar üzerinden oluşturulduğu göz önünde bulundurulursa, postmodern kuramın aynı hiyerarşik yapılanma üzerine oluşturulmuş klasik güvenlik anlayışının ontolojik ve epistemolojik kökenlerini sorgulamaya açtığı söylenebilir. Postmodern kuram arkeoloji, soybilim ve yapıbozum yaklaşımları[61] ile geçmişten gelen pratikleri ve kökleşmiş algıları irdeleyerek, geleneksel güvenlik terminolojisinin sorgulanmamış değerlerini ve iç yasalarını açığa çıkarmaya çalışmaktadır.

Postmodern kuram, küreselleşme ile eş zamanlı biçimde yaşanan kavram ve olgulardaki dönüşüme dikkat çekmektedir. Küreselleşmenin etkisiyle karşılaşmaların sıklaşması, zıtlıkları birbirine yakınlaştırırken çatışmaları da artırmaktadır. Örneğin klasik dost-düşman ayrımı, geçmişte belirli sınırlar içinde algılara yerleştirilmişken, bugün dost-düşman tanımının yapılması daha zorlaşmaktadır. Risk ve tehditlerin daha karmaşık hale geldiğini ve belirsizliklerin kesin yargıların önüne geçtiğini söylemek mümkündür. Klasik güvenlik yaklaşımları, günümüz kriz ve kaoslarını yorumlamada ve kronikleşmiş sorunlara çözüm

[60] Derrida, 1960'larda Batı düşüncesinin anahtar kavramlar üzerine kurulduğunu ve bunların tarafsız olarak sunulmasına karşın kavramlar arasında hiyerarşik bir düzenin mevcut olduğunu ortaya koymuştur. Örneğin doğru-yanlış, özne-nesne, değer-gerçek, akıl-beden, yapı-içerik, teori-pratik, kendi-diğeri gibi. Bu terimlerden biri üstün ve imtiyazlıyken, diğeri ise geri planda kalmış ve ertelenmiştir. Postmodern uluslararası ilişkiler kuramcıları da bu hiyerarşik düzeni disiplininin kavramlarına uygulamıştır; Trobjorn L. Knutsen, *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*, çev. Mehmet Özay, (İstanbul: Açılım Kitap, 2006), 365-366.

[61] Arkeolojik yaklaşım, bilginin belirli bir bölgesini ortaya çıkarmak ve epistemolojinin temellerine inmek için tasarlanmış analitik bir araçtır. Arkeolojik yaklaşımla şekillendirilen çalışmalarda anlamın daha derinlerindeki iç yasaların tanımlanması hedeflenmektedir. Arkeolojik yaklaşımın kullanıldığı çalışmalara Foucault'nun deliler, hastalar ve suçlular gibi marjinalleştirilmiş grupları ele aldığı erken dönem eserleri örnek gösterilebilir. Soybilimsel yaklaşım ise bilgi ve güç arasındaki ilişkiyi araştırarak, tekrarlanan pratiklere vurgu yapmaktadır. David Campbell'ın *Writing Security* isimli çalışması, uluslararası ilişkiler literatüründeki soybilimsel yaklaşımın kullanıldığı örnek eserlerden biridir. Yapıbozum ise gerçeklik iddialarının iç çelişkilerini ortaya çıkararak, değer yüklü doğasını kanıtlama arayışındadır. Richard Ashley'nin *Living on Border Lines* isimli makalesi, uluslararası ilişkiler literatüründe yapıbozum tekniğinin kullanıldığı çalışmalardan biridir; Knutsen, *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*, 364-366.

üretmede yetersiz kalmış; klasik paradigmanın temel araçları ise güvenliğin tesisi ve mevcut düzenin korunmasında işlevselliğini kaybetmeye başlamıştır. Kısacası postmodern düşünürler; zaman-mekân sıkışması neticesinde farklı kimliklerin artan bir ivmeyle çatıştığını, kimliksel farklılıklar arasında bir uzlaşma zemini aranmasına rağmen yaşanan iletişim devrimiyle ötekileş(tir)menin ve önyargıların giderek belirginleştiğini ve bu belirsizlikler dünyasında realist söylem ve imgelerin klasik güvenliği sağlamak adına otoritesini korumaya çalıştığını belirtmektedir.

Moderniteyi aşan gelişmelerin yaşandığı günümüz küresel sisteminde postmodern yaklaşım, güvenliğe ilişkin eleştirilerini iki ana eksende oluşturmuştur. Buna göre Batı merkezli uluslararası sistem, bireyin güvenliğini her açıdan sarsmakta ve klasik güvenlik anlayışı, gerçekte Batı değerlerini ve güvenliğini öncelemektedir. Bugün postmodern kuramcıların "klasik güvenlik anlayışının Batı merkezli oluşturulduğu ve birey güvenliğinin geri planda bırakıldığı" savını destekleyen birçok örnek gösterilebilir. Mesela güvenlik gündeminin üst sıralarında yer alan uluslararası göç sorunu, hiyerarşik bir çerçevede ve ben-merkezli bir tutumla ele alınmaktadır. Keza toplum güvenliği vurgusu ön plana çıkarılarak, göç alan ülkelerin başka bir deyişle Batı ülkelerinin güvenliği üzerinde durulurken, göç etmek durumunda kalan toplumların ve bireylerin güvenliği ise ikincil plana atılmaktadır. Göç eden bireylerin ya da toplulukların psikolojik ve güvenlik durumlarından ise neredeyse bahsedilmemektedir. Klasik güvenlik paradigmasının Batı merkezli kurgulanması, hem toplum güvenliği kavramından Batı toplumlarının güvenliğinin anlaşılmasına hem de insan güvenliğinin toplum güvenliği kapsamına alınarak gündem dışı bırakılmasına neden olmaktadır. Benzer şekilde 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin kendi ulusal güvenliğini küresel güvenlikle özdeşleştirerek Afganistan ve Irak'ta binlerce sivili öldürmesi, bir yandan meşruiyet zemini sağlamada kavramlara araçsal bir işlev yüklendiğini ortaya koymakta, diğer yandan klasik güvenlik anlayışının indirgemeci, ben-merkezli ve tekdüze boyutunu göstermektedir.

Öte taraftan postmodern kuramcılar, günümüz güvenlik çalışmalarına psikolojik bir bakış açısı eklemleyerek literatüre ilişkin kavram ve olguların farklı bir perspektifte irdelenebilmesine zemin hazırlamışlardır. Onlara göre güç, çatışma ve savaş gibi olguların sıradanlaştırılarak insandan bağımsız düşünülmesi, birey ve toplum güvenliğine tehdit oluşturmaktadır. Postmodern düşünürler, içinde bulunduğumuz dijital çağda savaşın kanlı gerçeğinden giderek uzaklaşıldığını ve teknolojik gelişmeler neticesinde savaşın bir tür bilgisayar oyununa dönüştürüldüğünü belirtmektedir.[62] Der Derian, Körfez Savaşını ilk sanal savaş olarak kabul etmiş ve oyunlaştırılmış şiddetin yıkıcı etkilerine vurgu yapmıştır. Zira dijital teknolojiyle sürdürülen savaşlarda sadece bir *mouse*'un yeterli olması, savaş sırasında insani boyutun ve birey güvenliğinin tümüyle yok sayılmasına ve şiddeti uygulayanın yabancılaşmasına neden olmaktadır.

Ayrıca iletişim devrimiyle birlikte bireylerin güvenliği, savaş ve çatışmalar dışında da her an her yerden gelebilecek tehditlerle karşı karşıya kalabilmektedir. Bugün Şangay'daki bir *hacker* İstanbul'daki bir bilgisayara saldırıda bulunabilmekte ya da GDO'lu bir ürün dünyanın bir diğer bölgesindeki insanların genetik kodlarını etkileyebilmektedir.[63] Yeni güvensizlik ortamında coğrafi uzaklıkların ve fiziki sınırların önemi, artık büyük ölçüde azalmaktadır. Bu denli tehdit kaynakları, hem zaman-mekân ile çizilmiş sınırların dışına çıkmakta hem de maddi güvenlik alanlarının ötesinde psikolojik bir nitelik taşımaktadır. Oysaki güvenlik kavramı sadece fiziksel varlığın korunmasını değil, bireylerin psikolojilerinin de korunmasını içermektedir. Bu çerçevede postmodern kuram, alternatif bir çözüm önerisine yönelmese de günümüz paradokslarına ilişkin tasvirleri ve gizli kalmış içsel yasalarını ortaya koyma yönündeki arayışı ile güvenlik çalışmalarında ön plana çıkmaktadır.

---

[62] Bu konuda bkz. James Der Derian, "The Simulation Syndrome: From War Games to Game Wars", *Social Text* 24 (1990): 187-192.

[63] Johan Eriksson, Giampiero Giacomello, "The Information Revolution, Security, and International Relations: (IR) Relevant Theory?", *International Political Science Review* 27 3 (2006): 233-234.

3. Feminist Kuramın Güvenlik Anlayışı

Postmodern kuram gibi modernite eleştirisinden yola çıkan feminist kuram, uluslararası ilişkiler disiplininin ana kavramlarını, epistemolojik temellerini ve merkezi olgularını cinsiyet dikotomisi üzerinden sorgulamaya açarak güvenlik çalışmalarına yeni bir soluk getirmiştir. Feminist düşünürler, mevcut uluslararası sistemi "hiçbir çocuğun doğmadığı ve hiç kimsenin ölmediği devletlerden oluşan sanal bir yapı"ya benzetmekte[64] ve uluslararası yapının kurgusal bir biçimde ele alınmasını eleştirmektedir. Feminist kuram, "tehditlerle dolu anarşik uluslararası ortam" temasını çalışmalarının odak noktasına yerleştirerek, salt devlet merkezli bir bakış açısı sunan klasik güvenlik anlayışına karşı çıkmaktadır. Feminist düşünürler, realist literatür tarafından devletin bekası ve güvenliği için olmazsa olmaz kabul edilen ulusal çıkar, güç, egemenlik, otonomi ve rasyonalite gibi olguların "ideal erkek" tipi üzerine tasarlandığını ileri sürmektedir.[65] Buna göre realizm, ulus-devlet yapılarının araçsal olması gereken işlevlerini amaçsal hale getirerek güvenliğin erkek egemen yapısını meşrulaştırmakta; savaş ya da çatışma gibi olgulara atıfla erkeğin güvenlik teorisindeki ve pratiğindeki öncelikli konumunu pekiştirmektedir.

Realizmin etkisi altındaki klasik güvenlik tezlerine anti-tezler sunan feminist güvenlik yaklaşımının temel parametreleri şu şekilde sıralanabilir: i- realist anlayışın reddedilmesi, ii- soyut sistematik söylemin sorgulanması, iii- kadınların günlük yaşamları ile güvenlik arasındaki güçlü bağa vurgu yapılması, iv- devlet merkezli anlayışın sorgulanması, v- dönüşüme uğrayan şiddetin yapısal olduğunun kabul edilmesi.[66] Güvenlik çalışmalarının ağırlık merkezine şiddet olgusunu yerleştiren feminist kuramcılar, şiddeti "doğrudan şiddet" ve "yapısal

[64] Özlem Tür, Çiğdem Aydın Koyuncu, "Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları", *Uluslararası İlişkiler* 7 26 (2010): 8.
[65] J. Ann Tickner, "Feminist Responses to International Security Studies", *Peace Review* 16 1 (2004): 44.
[66] Muhittin Ataman, "Feminizm: Geleneksel Uluslararası İlişkiler Teorilerine Alternatif Yaklaşımlar Demeti", *Alternatif Politika* 1 1 (2009): 23.

şiddet" olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Bu tipolojiye göre doğrudan şiddet devletlere ve devletlerarası çatışmalara odaklanırken, yapısal şiddet ise sosyal grup ve bireylerin güvensizliği ile ekolojik tehditlerin yarattığı küresel güvensizliğe yoğunlaşmaktadır.[67] Uluslararası sistemdeki erkek merkezli kurgunun neden olduğu doğrudan şiddet, yapısal şiddeti derinleştirmektedir. Feminist kuramın güvenlik anlayışına göre yapısal şiddetin çıktıları, uluslararası sistem tarafından görünmez kılınan kadınların güvenliğini tehdit etmekte ve gündelik yaşamlarının her alanına sirayet etmektedir.

Feminist kuram, güvenliği çok boyutlu bir yaklaşımla inceleyerek, kavramı başta ekolojik, fiziksel ve yapısal olmak üzere tüm kapsamlarıyla şiddetin azalması olarak ifade etmektedir.[68] Güvenliği şiddet eksenli kodlayan feminist kuramcılara göre güvensizliğin tanımı başta cinsiyet, sınıf ve ırk olmak üzere tüm yapısal eşitsizliklerin etkileridir.[69] Feminist kuramın öncülerinden J. Ann Tickner, güvensizliği Birleşmiş Milletler'in İnsani Gelişim Raporlarında (*Human Development Report*) yer alan istatistiksel verilerle somutlaştırmıştır: "BM'nin Irak'a boykot kararında asıl cezalandırılanlar 'anne ve ailenin taşıyıcısı' olarak kadınlar olmuştur. 1993'ün sonunda yaklaşık 18 milyon mültecinin %80'ini kadın ve çocuklar teşkil etmiştir. Latin Amerika'da kredi programlarından sadece %7-11 arası bir oranda kadınlar yararlanmaktayken, Afrika'da tarımsal üretimin %80'ini gerçekleştiren kadınlar tarım kredilerinin sadece %1'inden yararlanmaktadır."[70]

Diğer yandan feminist kuramcılar, "kadın" imgesinin bilinçaltında savaşları, yaptırım kararlarını ve müdahaleleri meşrulaştırıcı bir araç

[67] J. Ann Tickner, "Introducing Feminist Perspectives into Peace and World Security Courses", *Women's Studies Quarterly* 23 3-4 (1995): 48.
[68] J. Ann Tickner, "You Just Don't Understand: Troubled Engagements between Feminists and IR Theorists", *International Studies Quarterly* 41 4 (1997): 624.
[69] J. Ann Tickner, "What Is Your Research Program? Some Feminist Answers to International Relations Methodological Questions", *International Studies Quarterly* 49 1 (2005): 6.
[70] Tickner, "You Just Don't Understand: Troubled Engagements between Feminists and IR Theorists", 625-626.

olarak kullanıldığına işaret etmektedir. Buna göre 11 Eylül'den sonra uluslararası medya, yardım bekleyen burkalı kadın figürlerine sıkça yer verirken, aslında ABD'nin "kurtarıcı bir erkek" figürü olarak algılara yerleşmesini sağlamıştır. Ancak Taliban yönetimi döneminde baskı ve kısıtlamalar altında hapishane hayatı yaşayan Afganistanlı kadınların Taliban'ın devrilmesinden sonra da aynı yaşam biçimini sürdürmek zorunda kalmaları, yapısal şiddetin devam ettiğini göstermektedir. Afganistan'ın kırsal bölgelerinde kadınların büyük bölümü aynı hayatı sürdürmektedir. Afganistan'da birçok kadının savaş sırasında ailelerini yitirmiş olması ise yapısal şiddetin travmatik etkilerini ortaya koymaktadır.[71] Buradan hareketle feminist kuramcılar, erkek egemen güvenlik yaklaşımının yarattığı yapısal güvensizliğe vurgu yapmaktadır.

Güvenlik üzerine çalışan feminist kuramcıların Bosna Savaşı'nda yaşanan tecavüz olaylarını uluslararası gündeme taşımaları,[72] erkek egemen uluslararası ilişkiler kuramlarını sorgulamaya açmış; başta insan güvenliği olmak üzere devlet dışı tüm güvenlik alanlarına ilişkin tartışmalara yeni bir boyut getirmiştir. Bu noktada feminist kuramın güvenlik literatürüne en büyük katkısı, realizmin "biz/onlar" veya "dost/düşman" biçimindeki ikilemler temelinde oluşturduğu ötekileştirici güvenlik anlayışını cinsiyet dikotomisi üzerinden eleştirmesi olmuştur. Kısaca ifade etmek gerekirse klasik paradigmanın dışlayıcı kimliğine karşı çıkarak, kadın ve erkek arasındaki ayrımı konu edinen feminist kuramın bu bakış açısı, "ötekiler" ya da "diğerleri" üzerine düşünülmesine imkân vermektedir ki bu, mikrodan makroya tüm aktörlerin güvensizlik sorunsalının çözümünde yeni bir dönüm noktası teşkil edebilir.[73]

[71] J. Ann Tickner, "On The Frontlines or Sidelines of Knowledge and Power? Feminist Practices of Responsible Scholarship", *International Studies Review*, 8 (2006): 390.
[72] Nitekim kadınlara yönelik tecavüz, savaş dönemlerinde rutin bir cezalandırma yöntemi olarak kanıksanmıştır; Ataman, "Feminizm: Geleneksel Uluslararası İlişkiler Teorilerine Alternatif Yaklaşımlar Demeti", 26.
[73] Tickner, "Introducing Feminist Perspectives into Peace and World Security Courses", 55.

4. Konstrüktivizmin Güvenlik Anlayışı

İki kutuplu sistemin istikrar ve düzenini anlatmakta muktedir olan makro teorinin (*Grand Theory*) Soğuk Savaş sonrası sistemin çoğulcu ve parçalanmış resmini yorumlayamaması ve değişimi açıklamada yetersiz kalması, güvenlik literatüründe yeni bir kuramsal arayışa neden olmuştur. Sadece Bosna, Ruanda ve Afganistan örnekleri dahi Soğuk Savaş mantığından miras kalan "tehdit = kapasite x niyet" formülasyonu ile değerlendirilen ve süper güçlerin karşılıklı etkileşimi içinde cereyan eden statik güvenlik anlayışı ve yapılanmasının gözden geçirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.[74] Çünkü güvenlik olgusu; toplumsal hafıza, sosyal gen, kimlik, norm, inanç, algı(lama), değer ve önyargıları ihtiva eden çok boyutlu bir niteliğe sahiptir.

Buradan hareketle konstrüktivizm; küreselleşmenin yarattığı ikilemlerin, krizlerin, değişim-dönüşümlerin, ayrışmaların ve birleşmelerin açıklanmasında güç ya da piyasa etkileşimi gibi maddi yapılar yerine fikirler, normlar, kültürler ve kimliklerden oluşan sosyal yapıyı[75] analiz düzeyi olarak ele almakta ve güvenliği bu çerçevede yorumlamaktadır. Zira konstrüktivist kurama göre uluslararası ilişkiler, toplumsal bellek ve algılamalarla bugünü yorumlayan sosyal öznelerin etkileşiminin bir ürünüdür.[76] Konstrüktivist kuram, sosyal yapı biçiminde tasavvur ettiği küresel sistemi ve devleti analiz birimi olarak ele almaktadır. Ancak realizmden farklı olarak konstrüktivist yaklaşım, sosyal etkileşimlerin bir ürünü olan devleti toplumla birlikte

[74] Köleliğin kaldırılması, kitle imha silahlarının yasaklanmasına yönelik girişimler ve Güney Afrika'da *Apartheid* rejimin kaldırılması gibi bazı olumlu gelişmelerin yaşanması da aktarılan ve içselleştirilen normlar kanalıyla güvenliğin yeniden tesis edilebileceğini ve değer merkezli bir güvenlik anlayışının uygulamaya dönüşebileceğini ortaya koymaktadır; M. Finnemore, K. Sikking, "International Norm Dynamics and Political Change", *International Organization* 52 4 (1998): 890.

[75] Özne ve yapı karşılıklı olarak birbirini yeniden inşa eder. Özneler kuralları, kurallar özneleri biçimlendirir ve sosyal yapı, sosyal yapının şekillendirdiği insanlar tarafından şekillendirilir. İnançlar, önyargılar, normlar ve kimlikler dünya politikalarının sosyal yapısını oluşturan kurallar bütünüdür; Brian Frederking, "Constructing Post-Cold War Collective Security", *The American Political Science Review* 97 3 (2003): 364.

[76] Frederking, "Constructing Post-Cold War Collective Security", 364.

incelemektedir. Başka bir ifadeyle devlet, toplumdan bağımsız düşünülmez ve toplumla birlikte anlamlandırılır. Konstrüktivizmin kimlik, norm, algılama ve önyargı gibi parçaları daha iyi birleştiren sosyal gerçekliklere vurgu yapması, realizmin devlet güvenliğinin dışında bıraktığı ya da yok saydığı olguları (cinsiyet, kimlik, göç, insan hakları, refah toplumu vb.) güvenlik gündeminde üst sıralara taşımıştır.

Konstrüktivizm, klasik realizmin güç eksenli yorumladığı güvenlik olgusunu intersübjektif bir süreçle açıklamaya ve kimlik merkezli bir güvenlik anlayışı inşa etmeye çalışmakta; realizmin güvenlik denklemindeki askeri kapasite ve teknoloji gibi maddi güç bileşenlerini ikincil plana iterek kimliği merkeze almaktadır. Konstrüktivizme göre aktörlerin uluslararası yapıdaki davranış biçimlerini belirleyen değişkenlerin başında kimlikler gelmektedir. Devletleri çatışma ya da uzlaşmaya iten ana unsur kimliklerdir; devletlerarası güven ilişkilerini de kimlikler şekillendirmektedir. Kuramın öncülerinden Alexander Wendt, konstrüktivizmin bu anlamda nicelden nitele yönelen güvenlik perspektifini somutlaştırmıştır. Wendt, "Kuzey Kore'nin 5 nükleer silahı ABD için İngiltere'nin 500 nükleer silahından çok daha fazla tehdit içerir"[77] örneğiyle kimliğin güvenlik algısındaki rolüne işaret etmektedir. Başka bir deyişle kimlik, bir ülkenin diğerlerini dost ya da düşman olarak kategorize etmesinde veya ötekileştirmesinde temel değişkendir.

Konstrüktivizm, bir devletin diğer bir devleti tehdit olarak değerlendirmesini ya da değerlendirmemesini kendi kimlik tanımlaması üzerinden oluşturduğu öteki algısına bağımlı kılmaktadır. Mesela X devletinin Y devletini tehdit olarak algılarken Z devletini tehdit olarak görmemesi, X devletinin kendisini ve ötekini nasıl tanımladığıyla ilişkilidir. Wendt, bir devletin kendini ne derece tehlikede hissettiğinin diğer devletlerin maddi güçleri tarafından değil, o tehdidin algılanış biçimiyle belirlendiğini ileri sürmektedir. Ona göre tehdit, devletlerin birbiriyle kurduğu güven ilişkisi kapsamında açığa çıkmaktadır. Bir

[77] Alexander Wendt, "Constructing International Politics", *International Security* 20 1 (1995): 73.

devletin diğerinden hissettiği tehdidin ölçüsü, diğer devletlere karşı oluşturduğu güvenlik algılamalarıyla ilgilidir. Kısacası konstrüktivist kuramda tehdit ve güvenlik etkileşimi, algıda şekillenen bir ilişki modelidir. Çünkü devletler de bireyler gibi, "kendi" kişilik duygusunu "öteki" üzerinden oluşturur ve güvenlik ilişkilerini bu doğrultuda yönlendirir.[78]

Özetlemek gerekirse konstrüktivist kuramcılara göre devletlerin "dost" ya da "düşman" kategorizasyonları, kimlik temelli inşa edilen ötekileştirme süreçleri ve tehdit algılamaları ile orantılı oluşturulmaktadır. Konstrüktivist kuramın güvenlik yaklaşımında bir aktörün güvende olma veya olmama durumu, ötekini nasıl algıladığıyla ilgilidir. Nitekim 11 Eylül saldırılarından sonra Batı'da Müslüman kimliğe karşı artan önyargılar ve uygulanan politikalar, kimlik ve algılamaların güvenlik üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Devletler, güvenlik politikalarını kimlik ve algılar üzerinden oluşturdukları sanal tehditlerle şekillendirebilmekte; böylece güvenlik stratejilerini ve önlemlerini meşrulaştırabilmektedir.

Görüldüğü gibi konstrüktivist kuram, güvenlik yaklaşımını güvenlik ile kimlik ve algılama arasında kurduğu korelasyon üzerine inşa etmiştir. Konstrüktivizmin güvenlik tasarımında kimliğe atfettiği bu önem, 21. yüzyıl dünyasındaki ikilemlerin daha önce hiçbir dönemde görülmediği kadar artış göstermesinden kaynaklanmaktadır. Küreselleşmenin etkisiyle zaman ve mekân algısının yeniden şekillendiği bu kaotik dönemde insanlar; kendini korumak, güvende hissetmek ve öz varlığını garanti altına almak için kimliğini ve grup aidiyetini giderek ön plana çıkarmaktadır.[79] Çünkü insanlar, benzer kimlikler arasında kendilerini

[78] George Welton, Wolfango Piccoli, "Konstrüktivizme Yönelik Problemler", içinde *Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar*, der. Ayhan Kaya, Günay Göksu (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2003), 93-94.

[79] Tönnies'in ünlü tipolojisi *Gemeinschaft* ve *Gesellschaft*'taki ayrışma, moderniteyle toplumsal yaşamda gerçekleşen dönüşümü vurgulamaktadır. Modern insan, topluluk yaşamından toplum yaşamına geçiş yapmıştır. Topluluk yaşamında grup aidiyeti, dil, gelenek, akrabalık ve inanç bağları ön plandayken; toplum yaşamı, kamu düzeni ve kentleşmeyle birlikte açığa çıkan çıkar ortaklığına dayalı dış ilişkilerden oluşmaktadır;

güvenli, farklı kimlikler arasında ise güvensiz hissederler. Bireylerin kendilerini güvende hissetmelerinin temel şartlarından biri de kimliklerinin tanınmasıdır.[80] Yugoslavya ve Sovyetler Birliği'nin dağılma süreçlerinde görüldüğü gibi 1990 sonrasında ortaya çıkan birçok iç savaş, çatışma ya da krizin temelinde farklı kimliklerin tanınmaması, baskı altına alınması ya da reddedilmesi gibi nedenler bulunmaktadır. Kimliklerin tanınmaması aynı zamanda sorunların müzakere edilebilirliğini sekteye uğratmaktadır. Zira güvenliğin sağlanması ve kimliğin tanınmasının en temel insani gereksinimler olduğu göz ardı edilmektedir.[81] Bu sebeple konstrüktivist çalışmalarda *case* olarak ağırlıklı biçimde Yugoslavya'nın dağılması ele alınmaktadır.

Özellikle günümüzde farklı toplumların ve kültürlerin birbirlerine çoğu zaman önyargıyla yaklaşmaları, konstrüktivizmin güvenlik denkleminde kimliğe atfettiği önemi pekiştirmektedir. Aslında toplumların birbiri hakkında önyargı oluşturmaları ve ilişkilerini bu önyargılar doğrultusunda temellendirmeleri, günümüze özgü yeni bir durum değil; neredeyse insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Nitekim kuramını 20. yüzyılın ilk yarısında oluşturan ve sistem okumasını 26 farklı medeniyet arasındaki kültürel çatışmaya dayandıran Arnold Toynbee ile "Medeniyetler Çatışması" tezini 20. yüzyılın sonunda oluşturan ve Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemi 7 farklı medeniyet havzası arasındaki kültürel çatışmayla yorumlayan Huntington arasındaki teorik benzerlik ve süreklilik,[82] kimliğe dayalı önyargıların hem yeni bir olgu olmadığını hem de pratikle sınırlı kalmayıp kuramsal alana da sirayet ettiğini göstermektedir. Huntington'un kuramsal perspektifinde

---

Jorn Falk, "Ferdinand Tönnies", çev. Lülüfer Körükmez, *Muhafazakâr Düşünce* 1 2 (2004): 49-50. Küreselleşme döneminde güvenlik arayışı içindeki insan, topluluk yaşamına dönüşü yansıtır bir biçimde grup aidiyetini yeniden ön plana çıkarmaya başlamıştır.

[80] Ömer Göksel İşyar, "Uluslararası İlişkilerde Krizlerin Tanımlanması ve Yönetimi", içinde *Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler*, ed. İdris Bal (Ankara: Lalezar Kitabevi, 2008), 265.

[81] İşyar, "Uluslararası İlişkilerde Krizlerin Tanımlanması ve Yönetimi", 265-266.

[82] Ahmet Davutoğlu, "Medeniyetlerin Ben-idraki", *Divan İlmi Araştırmalar* 2 3 (1997): 1-4.

"Batı ve diğerleri" (*West and the Rest*) şeklinde somutlaşan kimlik ile çatışma arasındaki bu bağıntının pratikteki izdüşümünü, 11 Eylül saldırılarında ve sonrasında yaşanan uluslararası gelişmelerde görmek mümkündür.

Kimliğin ve kültürlerarası önyargının güven(siz)lik üzerindeki etkisine ilişkin örnekleri, 1990'dan günümüze kadar geçen süreçte Balkanlar, Afrika, Kafkaslar, Orta Asya ve Ortadoğu gibi dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanan etnik çatışmalarla çoğaltmak olasıdır. Küreselleşmenin etkisiyle kültürlerin aidiyet duygularının ve buna paralel olarak kültürlerarası önyargıların arttığı söylenebilir. Keza Joseph de Maistre'in "Hayatım boyunca Fransızlar, İtalyanlar, Ruslar gördüm; Montesquieu sayesinde Acem bile olunabileceğini biliyorum ama hiç insanla karşılaşmadım" cümlesi,[83] bugün olduğu gibi kimlikler arası karşılaşmaların artmasına rağmen farklılıklara karşı kendini güvende hissetmek amacıyla "öteki"yi sadece ait olduğu kimlik üzerinden tanımlamaya yönelen insan psikolojisini özetler niteliktedir. Kimliksel aidiyet ve önyargıların dinamikleştiği küresel sistemde, güvenliğin sadece devletlerarası olmaktan çıkarak toplumlar arası ve özneler arası boyutları da içeren bir yapısöküme uğradığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Konstrüktivist güvenlik yaklaşımının literatüre getirdiği bir diğer önemli bakış açısı, güvenlik ikilemi modelini yeniden inşa etmesidir. Wendt; neo-realizmin "bir ülkenin kendi güvenliğin artırırken, diğerlerinin güvenliğini tehdit etmesi veya azaltması" olarak tanımladığı klasik güvenlik ikilemini,[84] devletlerin birbirlerinin çıkarları ve niyetleri üzerine inşa ettikleri intersübjektif algılama ve kabullerin sosyal yapısı olarak açıklamaktadır.[85] Ona göre güvenlik ikilemi, mutlak bir gücün karar ve uygulamalarının değil, deneyimlerin ve inançların bir

[83] K. Anthony Appiah, "Kimlik, Sahicilik, Hayatta Kalma: Çokkültürlü Toplumlar ve Toplumsal Yeniden Üretim", içinde *Çok Kültürcülük: Tanınma Politikası*, ed. Amy Gutmann (İstanbul: Yapıkredi Yayınları, 2010), 163.
[84] Charles L. Glaser, "The Security Dilemma Revisited", *World Politics* 50 1 (1997): 174.
[85] Wendt, "Constructing International Politics", 73.

sonucudur.[86] Konstrüktivist kuramın güvenlik ikilemi modelini İran nükleer krizi ile somutlaştırmak mümkündür. Zira tarafların karşılıklı algılama, önyargı, toplumsal benliğe yerleşmiş mağduriyet hissi, sahip olma ya da olamama duygusu ve çift taraflı güvensizlik hali gibi psikolojik parametreleri, kriz sürecindeki çözüm arayışlarına ket vurabilmekte ve tarafları güvensizlik sarmalına itebilmektedir.

Sonuç olarak konstrüktivist kuram, geleneksel olguların dışına çıkarak kimlik ve güvenlik arasındaki bağıntıyı açıklamaya çalışmış ve klasik güvenlik anlayışına yeni bir boyut getirmiştir. Bu yönüyle farklı bir perspektif sunan konstrüktivizm, realizm gibi çatışma olgusu üzerinde durarak bir anlamda klasik güvenlik paradigmasını yeniden üretmiştir. Bu açıdan düşünüldüğünde konstrüktivizmin, çatışmayı güç arayışı ve devlet eksenli meşrulaştıran realist bakış açısını kimlik arayışı ve toplum merkezinde yeniden inşa ettiği ifade edilebilir. Bu sebeple pozitivizm ile postpozitivizm ve realizm ile liberalizm arasında bir ara kuram olarak yorumlanabilen konstrüktivizm, sosyal gerçekliklere odaklanan analizleriyle güvenlik çalışmalarında ön plana çıkmaktadır.

5. Kopenhag Okulu

Kopenhag Okulu, güvenlik çalışmalarına odaklanmakta ve güvenlik üzerine öznel bir düşünce sistematiği ortaya koymaktadır. İleri sürdüğü tezler ve kavramsallaştırmalar ile güvenlik literatürünün gelişiminde etkin rol oynayan Kopenhag Okulu, 1990'larda somutlaştırdığı çok boyutlu güvenlik tanımlaması ve kapsamlı güvenlik (*comprehensive security*) anlayışıyla yeni güvenlik çalışmalarının çekim merkezi haline gelmiştir. Kopenhag Okulu, güvenliği devletlerin ve toplumların tehditlerden kurtulma arayışları, rakip güçlere karşı bağımsız kimliklerini ve işlevsel bütünlüklerini koruma yetenekleri olarak tanımlamıştır.[87] Böylece

[86] Wendt, "Constructing International Politics", 77.
[87] Barry Buzan, "New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century", *International Affairs* 67 3 (1991): 433.

güvenlik, yalnızca devlet düzeyinde irdelenen bir olgu olmaktan çıkmış[88] ve daha önce klasik anlayışta anarşik sistem metaforuyla tanımlanan güvenlik kavramına analiz birimi olarak toplum da eklenmiştir.

21. yüzyılın risk toplumunda ulusal ve uluslararası düzeyde aktör çeşitliliğine gidilmiş ve bu durum devlet-toplum-birey üçgeninde aksiyon alımını ve çok taraflı bir güvenlik yaklaşımını gerekli kılmıştır. Bu çerçevede birey güvenliğinin devlet ve toplum arasındaki etkileşimden nasıl etkilendiği, günümüz güvenlik çalışmalarının temel problematiği haline gelmiştir. Analiz birimi olarak devlet ve toplumu ele alan Kopenhag Okulu'nun bireye odaklanmamasına karşın devlet ve toplum arasında denge kurma arayışına girmesi, bu iki birimden doğrudan etkilenen birey için de önem taşımaktadır.[89] Bu açıdan düşünüldüğünde Kopenhag Okulu'nun güvenlik olgusuna dair öne sürdüğü temel argümanlar; liberal, post-yapısalcı, neo-realist ve konstrüktivist yaklaşımların bir kombinasyonudur.[90]

Kopenhag Okulu'nun önde gelen kuramcılarından Barry Buzan, 1983 yılında yayınladığı *People, States, Fear* adlı kitabında güvenliğe klasik perspektiften daha geniş bir ölçekte bakmış; askeri konulara politik, ekonomik, toplumsal ve ekolojik güvenlik konularını da eklemleyerek "genişletilmiş güvenlik" anlayışını ortaya koymuştur. Güvenliğin bütünselliğine vurgu yapan ve güvenliğin tanımını genişleten Buzan; uluslararası sistem, devlet ve etnik grup gibi devlet-altı aktörleri inceleyerek analizini üç temel düzeyde yapmıştır. Buzan birey güvenliğinden ziyade bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları yapılarla

[88] Güvenlik, Vestfalyan düzende rejimin, ülke sınırlarının ve egemenliğinin korunmasını ifade etmekte; fiziki boyutta bir korumayı kapsamakta; iç ve dış güvenlik, sosyal düzenin korunması ve egemenliğin bekası için tek çatı altında değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımda medeniyetler ve sivil toplum arka plana atılmıştır. Oysa güvenlik, yalnızca rejimin ve sosyal düzenin fiziki koruması ile eş tutulmamalıdır; Sven Bislev, "Globalization, State Transformation, and Public Security", *International Political Science Review* 25 3 (2004): 282-283.

[89] Barry Buzan, "Peace, Power and Security: Contending Concepts in the Study of International Relations", *Journal Of Peace Search* 21 2 (1989): 121.

[90] Karacasulu, "Avrupa Entegrasyon Kuramları ve Sosyal İnşacı Kuram", 97.

ilgilenerek, uluslararası güvenlik analizinde insanların güvenliği yerine egemen devletlerin güvenliğini standart analiz birimi olarak ele almıştır.[91]

Buzan, *New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century* başlıklı makalesinde güvenliği; siyasal, askeri, ekonomik, toplumsal ve çevre güvenliği olmak üzere beş boyutlu bir kategorizasyonda incelemiştir. Bu tipolojiye göre siyasal güvenlik, devletlerin organizasyonel istikrarı, hükümet sistemleri ve bunlara meşruluk veren ideolojilerle ilgilidir. Buzan, siyasal güvenliğin kapsamının uluslararası sistemdeki dönüşüme bağlı olarak genişlediğini ve süper güçlerin dışındaki aktörlerin siyasal güvenliğinin literatürde görece fazla yer edinmeye başladığını belirtmiştir. Başka bir deyişle Buzan'a göre iki kutuplu sistemde SSCB ve ABD'nin oluşturdukları kamplaşma nedeniyle buzdağının ardında bırakılan çevre ülkelerin ya da üçüncü dünya ülkelerinin siyasi güvenliği Soğuk Savaşın ardından gün yüzüne çıkmıştır. Gerçekten de Buzan'ın belirttiği gibi güvenlik denkleminin ve gündeminin yeniden oluşturulduğu 1990 sonrası dönemde yaşanan birçok gelişme, indirgenmiş ya da tek bloğa özgülenmiş bir siyasal güvenlik anlayışının Soğuk Savaş sonrasında artık mümkün olmadığını somut biçimde ortaya koymuştur. Zira üçüncü dünya ülkelerinde özellikle de Ortadoğu ve Afrika'da yaşanan birtakım siyasi gelişmeler, "siyasal İslam"ın öne çıkması ve dekolonize olan ancak refaha erişemeyen ülkelerin bazı siyasal talepleri gibi değişkenler, sanılanın aksine siyasal güvenliğin toplumsal güvenlikle ne denli ilişkili olduğuna işaret etmektedir.[92]

Buzan, askeri güvenliği devletlerin ofansif ve defansif askeri kapasiteleri ile devletlerin birbirlerine karşı oluşturdukları algıların bileşkesi olarak açıklamaktadır. Soğuk Savaş sonrasında nükleer silahların azaltılmasına yönelik girişimlerde açığa çıkan "nükleer silaha sahip ve sahip olmayan devletler arasındaki tansiyon",[93] askeri

[91] Karacasulu, "Avrupa Entegrasyon Kuramları ve Sosyal İnşacı Kuram", 97.
[92] Buzan, "New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century", 439-441.
[93] Buzan, "New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century", 443.

güvenliğin algılamalara göre şekillendiğini ortaya koymaktadır. Buzan'ın realist terminolojide bir arada ele alınan askeri ve siyasal güvenliği birbirinden ayrıştırarak incelemesi, hem bu güvenlik türlerinin diğer güvenlik alanlarıyla arasındaki ilişki modelini ortaya koyması hem de siyasal ve askeri güvenliğin literatürdeki merkeziliğini sorgulamaya açması bakımından önemlidir.

Öte yandan Buzan, ekonomik güvenliği güçlerini ve refahlarını sürdürebilmek veya artırabilmek amacıyla devletlerin gerekli finansal kaynaklara ve pazarlara ulaşabilmeleri biçiminde tanımlamaktadır. Buzan'a göre bir diğer güvenlik alanı olan toplumsal güvenlik ise değişimin kabul edilebilir şartları dâhilinde toplumların geleneklerini, dini ve ulusal kimliklerini, dil ve kültürlerini korumalarına, geliştirmelerine ve yeniden üretebilmelerine ilişkindir. Küreselleşmenin güvenlik açısından devletlerden ziyade toplumları etkilediğini savunan Kopenhag Okulu,[94] kimliksel ve kültürel değerleri de içeren toplum güvenliğini öncelemekte; toplumsal güvenlik çalışmalarında ağırlıklı olarak çevreden merkeze göçü ve kimlikler arasındaki çatışmaları incelemektedir.[95] Toplumsal güvenliğe yapılan bu vurgu, devlet merkezli güvenlik anlayışının yadsıdığı "kimlikleri olan ancak egemenlikleri olmayan" toplumların da görünür kılınmasını sağlamıştır.[96] Son olarak çevresel güvenlik ise insanlığın bağımlı olduğu bölgesel ve küresel biyosferin korunması ile ilgilidir. Başka bir deyişle çevresel güvenlik, yaşanabilir bir çevrenin tehdit ve tehlikelerden korunmasına odaklanmaktadır. Çevresel güvenlik, küresel ısınma gibi ekolojik tehditlerden korunmak ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak amacıyla günümüzde ön plana çıkan bir çalışma alanı haline gelmiştir.

[94] Toplumsal güvenliğin Kopenhang Okulu tarafından kavramsallaştırılması, Kopenhag'ta Avrupa Birliği ve küreselleşme neticesinde kültürel kimliğin kaybına dair bir güvenlik algılamasının yerleşmiş olması ile açıklanabilir; Battissela, *Théories des Rélations Internationales*, 451.

[95] Buzan, "New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century", 447.

[96] Barry Buzan, Ole Waever, "Slippery? Contradictory? Sociologically Untenable? The Copenhagen School Replies", *Review of International Studies*, 23 2 (1997): 242.

Buzan tarafından askeri, politik, ekonomik, toplumsal ve çevresel güvenlik olarak tasnif edilen güvenlik kavramının söz konusu alt dallarının birbirinden bağımsız olarak düşünülmemesi gerekir.[97] Örneğin ekonomik güvenlik, diğer güvenlik alanları gibi uluslararası güvenlik zincirinin kilit halkalarından biridir. Buzan'a göre liberal uluslararası ekonomi, uluslararası güvenlik sisteminin oluşturulması için gerekli bir faktördür. Zira devletlerarası ekonomik bağımlılık, savaşların geniş alanlara yayılmasının önüne geçilmesinde ve devletlerin güç kullanımından sakınmasında düzenleyici bir mekanizma işlevi görebilmektedir. Ayrıca devletlerin güç kullanımı öncesinde katlanacakları ekonomik maliyet de karar alma mekanizması için önemli girdilerden biridir. Bu doğrultuda merkantilist ekonomi güç kullanımını teşvik etmişken, liberal ekonomi devletlerarası güç kullanımını sınırlandırabilmektedir.[98] Burada üzerinde önemle durulması gereken nokta, güçlü ve refah düzeyi yüksek devletlerden ziyade fakir ülkelerin sisteme nasıl kazandırılacağı sorusudur. Buzan'a göre çevrede kalan zayıf ve güçsüz ülkeler, güç kullanımına daha kolay yönelebilmekte ya da bu ülkelerde kolaylıkla iç çatışmalar yaşanabilmektedir.[99] Kısacası ekonomik faktörlerin güvenlik üzerinde çok boyutlu etkisi söz konusudur.

Askeri güvenliği sağlamak amacıyla yapılan harcamalar, ekonomik istikrarsızlığı ve krizleri beraberinde getirebilir. Ekonomik güvenlikteki bir sarsıntı, domino etkisiyle çok kısa süre içersinde toplumsal güvenliğe doğrudan sirayet edebilir ve toplumsal çalkantıya yol açabilir. Buzan'ın tipolojisinde yer alan güvenlik alanları arasındaki bu etkileşim, öteki güvenlik alanlarında da gözlemlenebilir. Örneğin diğer güvenlik alanlarına nazaran daha az önem atfedilen çevre güvenliğinin tüm güvenlik alanlarını etkileme potansiyeli bulunmaktadır. Çevre güvenliğinde karşılaşılacak bir tehdit ya da tehlike, bütün güvenlik alanlarını hiç umulmadık bir anda derin bir kaosa sürükleyebilir. Nitekim

[97] Buzan, "New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century", 433.
[98] Barry Buzan, "Economic Structure and International Security: The Limits of the Liberal Case", *International Organization* 38 4 (1988): 597.
[99] Buzan, "Economic Structure and International Security: The Limits of the Liberal Case", 617.

"doğanın 11 Eylülü" olarak nitelendirilen 2011 Japonya depremi, deprem sonrasında meydana gelen tsunami felaketi ve ardından açığa çıkan nükleer tehlike ile Japon ekonomisini ve toplumsal yaşamını oldukça etkilemiş; bu durum nükleer çalışmaların yeniden sorgulanmasını gündeme getirerek, çevre güvenliğinin ne denli yaşamsal olduğunu gözler önüne sermiştir.

Özetlemek gerekirse Buzan'ın formüle ettiği genişletilmiş güvenlik yaklaşımı, farklı başlıklar altında yer alsalar da birbirinden bağımsız olmayan ve karşılıklı etkileşim içinde bulunan güvenlik kodlamalarından meydana gelmektedir. Birbiriyle sürekli etkileşim halinde bulunan bu güvenlik kodlamaları, "genel güvenlik" başlığı altında farklı öncelikleri yansıtan kurgulardır. Çünkü Buzan'ın askeri güvenlik, siyasi güvenlik, ekonomik güvenlik, toplumsal güvenlik ve çevre güvenliği alt başlıklarında kavramsallaştırdığı ve yeniden yapılandırdığı güvenlik alanları, Soğuk Savaş sonrasında belirginleşen yeni tehdit ortamını kavramak ve güvenlik sorunsalına çözüm üretmek amacıyla tasarlanmıştır. Bu güvenlik alanlarının en önemli özelliği ise hem genel bir güvenlik kurgusunun parçalarını teşkil etmeleri hem de birbirini etkileyebilen özerkliğe sahip olabilmeleridir. Kopenhag Okulu, parçalar arasındaki bağıntıyı bütüncül bir yaklaşımla ortaya koyan genişletilmiş güvenlik anlayışının Soğuk Savaş sonrası konjonktürün daha kapsamlı bir biçimde analiz edilmesine ve göz ardı edilen sorunların kronikleşmeden çözümlenmesine katkı sağlayacağını savunmaktadır.[100]

Genişletilmiş güvenlik anlayışı çerçevesinde Buzan'ın literatüre getirdiği konu zenginliği kendisini aktör düzeyinde de göstermiştir. Aslında daha önceki çalışmalarında analiz birimi olarak egemen devletleri temel alan Buzan, 1990'larda özellikle Avrupa güvenliğinde yaşanan değişime paralel biçimde devlet merkezli güvenlik analizlerinden uzaklaşmaya başlamıştır. Nitekim Ole Waever ve Jaap de Wilde ile birlikte yazdıkları *Security: A New Framework for Analysis* isimli kitapta

[100] A. Şevket Ovalı, "Masadan Sahaya Geçiş: Yeni Güvenlik Kurgusunun Uluslararası Politikadaki Yansımaları", *Avrasya Dosyası* 10 4 (2004): 119.

devlet merkezci yaklaşımın dar ve totolojik bir yaklaşım olduğunu öne sürmüş;[101] konu zenginliğinin yanı sıra aktör çeşitliliğinin de yeni güvenlik denklemine katılması gerektiğini belirtmiştir.

Bu düzlemde Soğuk Savaş sonrası yeni güvenlik ortamını daha iyi anlamlandırabilmek amacıyla Ole Waever, Buzan'ın güvenlik boyutlarından biri olarak ortaya koyduğu toplumsal güvenlik üzerine yoğunlaşmış ve kavramı daha da geliştirmiştir. Buna karşın okulun çalışmalarının ağırlık merkezini devlet güvenliği teşkil etmiştir. Toplumsal güvenlik devlet güvenliğinin yerine tam olarak geçmemişse de okul düşünürlerinin toplumsal güvenliğe sıkça atıfta bulunmaları, geleneksel güvenlik anlayışının dışına çıkıldığının bir göstergesidir. Klasik güvenlik paradigması devlet güvenliğini önceleyerek en önemli değer olarak egemenlik üzerinde dururken, Kopenhag Okulu'nun yeni güvenlik yaklaşımı egemenliğin yerine kimliği ve özneler arası etkileşimi ön plana çıkarmaktadır.[102] Bu açıdan değerlendirildiğinde Kopenhag Okulu'nun konu ve aktör bazında yeni güvenlik anlayışını çok boyutlu bir zemine taşıdığı söylenebilir.

Ole Waever, toplumsal güvenliği devletten bağımsız olarak kendi kendilerini yeniden üretebilen ve kendi varlıklarını devam ettiren büyük kimlik gruplarının güvenliği olarak tanımlamaktadır. Toplumsal güvenliği ulusların güvenliğiyle sınırlandırmayan Waever, kavramı kolektif yapılar ve onların kimlikleri ile ilişkilendirmektedir.[103] Dolayısıyla Waever'da toplumsal güvenlik, bireysel seviyeye ve ekonomik olaylara değil,[104] kolektif kimlikler düzeyine ve "biz

[101] Tanrısever, "Güvenlik", 119.
[102] Karacasulu, "Avrupa Entegrasyon Kuramları ve Sosyal İnşaacı Yaklaşım", 97.
[103] Waever, bu kolektif yapıların ve kimlik gruplarının ampirik açıdan zaman ve mekâna göre değişebileceğini ve farklılık gösterebileceğini belirtmektedir. Örneğin bu grupların Avrupa'da çoğunlukla ulusal olduğunu, diğer bölgelerde ise dini ya da ırksal grupların da bulunabileceğini ifade etmektedir. Fakat Waever, toplumsal güvenlik kavramını yine de Avrupa'daki ulusal gruplar için oluşturduğunu eklemektedir; Ole Waever, "Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi", çev. Birgül Demirtaş Coşkun, *Uluslararası İlişkiler* 5 18 (2008): 155.
[104] Waever'a göre bireysel düzey ve ekonomik konularla ilgilenen güvenlik alanı, sosyal güvenliktir. Bireylere odaklanan ve büyük ölçüde ekonomik olan sosyal güvenlik, bu

kimlikleri"ni korumak amacıyla alınan önlemlere işaret etmektedir. Kısacası Waever, toplumsal güvenliğin eksenine geniş perspektifte ele aldığı kimliği yerleştirerek, kavramı "bir kimliğin algılanan bir tehdide karşı savunulması" olarak tanımlamaktadır.[105] Waever, buradan hareketle toplumsal güvenliğin kimlik güvenliğiyle özdeşleştirilebileceğini vurgulamaktadır. Buna karşın herhangi bir topluluğun bir gelişmeyi veya potansiyel bir durumu kendi varlığına yönelik bir tehdit olarak algılaması ya da tanımlaması halinde ise toplumsal güvensizlik oluşmuş demektir.[106]

Görüldüğü üzere Waever'a göre toplumsal güvenlik, beliren veya algılanan bir tehdide karşı kimliği savunmakta; "biz kimlikleri"ni vurgulayarak bir anlamda "devlet ötesi" bir nitelik taşımaktadır. Waever'ın devlet ötesi güvenlik algısını, daha açık bir ifadeyle toplum güvenliğinin devletin güvenliğiyle özdeş tutulmaması gerektiğini, Güney Afrika Cumhuriyeti örneğiyle somutlaştırmak mümkündür. Nitekim Güney Afrika Cumhuriyeti'nde beyaz azınlığın dışında kalan halk, *Apartheid* rejimi boyunca karar alma mekanizmaları ve süreçlerinin dışına itilmiş; ulusal güvenlik arayışlarında söz sahibi olamaması nedeniyle yaşamlarını kronik bir güvensizlik hali içinde idame ettirmek zorunda kalmıştı. Dolayısıyla Güney Afrika Cumhuriyeti'nin güvenliği, tüm halk için aynı anlamı taşımamaktaydı.[107]

Kopenhag Okulu'nun aktör ve konu düzeyinde toplumsal güvenliği geliştirmesinde ve öne çıkarmasında Waever'ın "güvenlikleştirme" (*securatization*) kuramı üzerine tasarladığı düşünceler etkili olmuştur. Güvenlikleştirme; bir şeyin, değerli olduğu kabul edilen bir öznenin varlığına yönelik bir tehdit biçiminde kurgulanması ve söz konusu kurgunun normal siyasi sürecin dışına çıkılarak alınan istisnai tedbirleri

---

nedenle toplumsal güvenlikle aynı anlama gelmemektedir. Yukarıda değinildiği gibi toplumsal güvenlik "ben"den ziyade "biz"le yani kolektif kimliklerle ilgilidir; Waever, "Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi", 155.

[105] Waever'ın toplumsal güvenlik kavramanın geniş tanımı için bkz; Waever, "Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi", 153-158.

[106] Waever, "Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi", 155.

[107] Ken Booth, Peter Vale, "Security in Southern Africa: After Apartheid, beyond Realism", *International Affairs* 71 2 (1995): 287.

desteklemek için kullanılmasıdır. Güvenlikleştirme girişimleri, yaygın bir başarı sağlayıp sürekli olabileceği gibi sınırlı bir başarı sağlayabilir ya da tamamen başarısızlığa uğrayabilir. Örneğin Sovyet tehdidi, Soğuk Savaş boyunca Batı Bloğundaki devletler için yaygın bir başarı ve süreklilik sağlamışken, Vietnam Savaşı'nda Amerikan kamuoyu desteğinin sürdürülebilirliği başarısızlıkla sonuçlanmış ve ABD'nin Irak'ı tehditleştirmeye yönelik son güvenlikleştirme girişimi ise sınırlı bir başarı kazanmıştır.[108]

Buzan ve Waever'a göre güvenlikleştirme, söylemsel ve siyasal bir süreçtir. Dolayısıyla güvenlikleştirme bu süreçte intersübjektif bir niteliğe sahiptir ve sosyal ilişkilerle inşa edilir. Bu açıdan düşünüldüğünde güvenlikleştirme, siyasi bir topluluk içersinde bir şeyin, referans nesnesinin varlığını tehdit etmesini ve bu tehditle mücadele için alınması gereken acil ve istisnai tedbirler sürecini ifade etmektedir. Bu tanımda kullanılan "referans nesnesi" kavramı, tehdit edildiği düşünülen ve yaşamak zorunda olduğu ileri sürülen şey; örneğin devlet, çevre veya liberal değerlerdir. Söz konusu modelde eylemi yapan özne başka bir deyişle "güvenlikleştiren aktör", belli bir referans nesnesine yönelik varoluşsal tehdit olduğunu ileri süren yani konuşma eylemini yapan ve böylece çoğunlukla olağanüstü önlemleri meşrulaştıran taraftır. Güvenlikleştirme kuramındaki etken taraf güvenlikleştirmeyi yapan özne iken, edilgen taraf ise kamuoyudur. Diğer bir ifadeyle konuşmanın başarılı olması ve olağanüstü önlemlerin alınabilmesi için ikna edilmesi gerekendir.[109]

Görüldüğü gibi Kopenhag Okulu özne, nesne ve süreç bağıntısı çerçevesinde ortaya koyduğu güvenlikleştirme modelini söylemsel ve politik bir süreç olarak ifade etmektedir. Waever, güvenliği "söz söyleme eylemi" (*speech-act*) olarak tanımlamaktadır. Güvenliği söylem olarak

[108] Barry Buzan, "Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi", çev. Burcu Yavuz, *Uluslararası İlişkiler* 5 18, (2008): 108.
[109] Waever, "Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi", 152 ve Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde, *Security: A New Framework For Analysis*, (Boulder: Lynne Rienner, 1998), 31.

kavramsallaştıran Waever, güvenlik söyleminin oluşturulması ve kullanılması üzerinde durmaktadır. Ona göre bir olgu, sadece söz sahibi bir otorite tarafından güvenlik meselesi olarak tanımlandığında güvenlik alanına dâhil edilmektedir.[110] Üstelik bir sorunun güvenlik kapsamına dâhil edilmesi, bu soruna özel bir statü vermekte ve sorunla uğraşan devlet yetkililerinin olağan dışı tedbirler almasına meşruluk kazandırmaktadır.[111] Başka bir deyişle Waever'a göre bir konunun güvenlik konusu olarak tanımlanması, güvenlik çemberi içine alınan konuya stratejik bir önem ve aciliyet vermekte; politik sürecin dışında yöntemler kullanılmasını yasal kılmaktadır. Örneğin 11 Eylül saldırıları bir suçtan ziyade güvenlik konusu haline getirilmiş; Bush yönetimi, El-Kaide'ye uygulanacak yasal veya politik bir davranıştan ziyade askeri bir saldırının gerekliliğini öne sürmüştür. Bu güvenlikleştirme örneğinde görüldüğü gibi başta Bush olmak üzere Amerikan karar alıcılarının söylemleri, Amerikan askeri müdahalesinin gerekli hale getirilmesinde ve kamuoyu desteğinin alınmasında meşrulaştırıcı bir rol oynamış ve olağanüstü tedbirler uygulamaya konulmuştur.[112]

Buzan da Washington yönetiminin 11 Eylül'den sonra oluşturduğu terörle savaş stratejisini konstrüktivist bir yaklaşım olarak yorumlamakta; çünkü ABD'nin güvenlikleştirme yöntemi ile bu stratejiyi yasal ya da meşru bir zemine dayandırmaya çalışarak sistemdeki diğer devletleri kolektif güvenlik çatısı altında toplamaya çabaladığını belirtmektedir. Buzan ve Waever, terörizm gibi konuların güvenlikleştirilerek bir güvenlik konusuna dönüştürülmesinin sorunları askerileştirdiğini ve daha çok kronikleştirdiğini öne sürmektedir. Zira güvenlik çemberine alınan konular, bir yandan güvenlik literatürünü "biz" ve "ötekiler" çalışmaları

[110] Waever, bu nedenle güvenliğin göreceliliğine işaret etmektedir. Ayrıca bireyin mutlak güvenlik içinde olması durumunda bunun güvenlik olarak adlandırılmasının mümkün olmayacağını belirtmekte ve bu sebeple hiç kimsenin mutlak güvenliğe sahip olamayacağını öne sürmektedir; Pınar Bilgin, "Making Turkey's Transformation Possible: Claming Security-Speak not Desecuritization!", *Journal of Southeast European and Black Sea Studies* 7 4 (2007): 558.

[111] Tanrısever, "Güvenlik", 120.

[112] Karacasulu, "Avrupa Entegrasyon Kuramları ve Sosyal İnşacı Yaklaşım", 97.

haline getirmekte,[113] diğer yandan alınan radikal güvenlik önlemlerini tartışılmaz kılarak bazı hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına meşru bir zemin sağlamaktadır. Güvenlikleştirilen konulara atfedilen özel statünün ya da ayrıcalıklı konumun hem teorik hem de pratik alana olumsuz yansıdığını belirten Waever, bazı konuların güvenlik gündeminden çıkarılmasını, başka bir ifadeyle güvenliksizleştirilmesini önermektedir.

Waever öncülüğünde Kopenhag Okulu tarafından yeni güvenlik terminolojisine kazandırılan ve "güvenlik dışılaştırma" (*desecuritization*)[114] olarak da ifade edilen bu kuram, güvenlikleştirmenin anti-tezi şeklinde konumlandırılabilir. Buna göre güvenlik dışılaştırma, daha önce tehdit olarak kabul edilen bir şeyin ya da bir konunun artık tehdit olarak inşa edilmemesidir.[115] Güvenlik dışılaştırmayla önceden tehdit olarak algılanan bir konunun güvenlikleştirilmesi sonucunda sahip olduğu özel konum sonlandırılmakta; söz konusu tehdit algısını bertaraf etmeye yönelik alınan olağanüstü önlemlerin kaldırılmasıyla birlikte konunun normalleşmesi ya da normale dönmesi sağlanmaktadır. Soğuk Savaşın sona ermesi, güvenlik dışılaştırma modeline örnek olarak düşünülebilir. Zira Soğuk Savaş döneminde güvenlik çemberinin içine alınan birçok şey, başka bir ifadeyle güvenlikleştirilen birçok konu, SSCB'nin dağılmasıyla son bulmuş ve böylece güvenlik dışılaştırılmıştır.

6. Aberystwyth Okulu

Kopenhag Okulu gibi doğrudan güvenlik çalışmalarına yönelen ve klasik güvenlik paradigmasını sorgulamaya açan Aberystwyth Okulu, eleştirel güvenlik çalışmaları arasında yer almaktadır. Öncülüğünü Ken Booth'un yaptığı ve eserlerini Eleştirel Güvenlik Çalışmaları (*Critical Security Studies*) başlığı altında toplayan Aberystwyth Okulu, güvenliği "türetilmiş bir kavram" olarak yeniden kuramlaştırmıştır. Güvenlik

[113] Karacasulu, "Avrupa Entegrasyon Kuramları ve Sosyal İnşacı Yaklaşım", 97-98.
[114] *Desecuritization* kavramı Türkçe literatürde "güvenlik dışına çıkarma", "güvenlik(leştirme) gündeminden çıkartılma", "güvenliksizleştirme" ve "güvenlik dışılaştırma" şeklinde kullanılmaktadır.
[115] Buzan, "Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi", 108.

perspektifini iki analitik düzlemde meydana getiren Aberystwyth Okulu'nun ilk kuramsal girişimi, güvenlik anlayışını derinleştirmektir (*deepening security*). Bu bakış açısı, akademik kavramlarla siyasi gündemler arasındaki ilişkiyi açığa çıkarmaya çalışmaktadır. Böylece çevre güvenliği gibi devlet düzeyinin üstünde olan ya da toplumsal güvenlik gibi devlet düzeyinin altında kalan diğer güvenlik alanları da ön plana çıkarılmaktadır. İkinci analitik girişim ise aktörlerin karşılaştığı bir dizi güvensizliği ele almak için güvenlik anlayışının genişletilmesidir (*broadening security*).[116] Bu çerçevede Aberystwyth Okulu, sorunları güvenlik sorununa dönüştürmek veya güvenlikleştirmek yerine türetilmiş bir kavram olan güvenliğin siyasiliğini ortaya çıkarma çabası içindedir.[117]

Aberystwyth Okulu, "nesnelci kuram" anlayışına karşı "kurucu kuram" anlayışını kabul etmesi bakımından kuram oluşturmayı "kurucu bir uygulama" (*constitutive theory as practice*) olarak algılayan Kopenhag Okulu ile benzeşmektedir.[118] Buna karşın sorunları ya da olayları güvenlikleştirme ya da güvenlik dışılaştırma ikileminden sıyrılarak güvenliğin politik kurgulanışını ortaya çıkarmaya yönelmesi nedeniyle Kopenhag Okulu'ndan ayrışmaktadır. İki okulun kuram inşasında epistemolojik ve ontolojik çerçevede benzeştiği fakat stratejik, etik-politik ve analitik noktalarda ayrıştığı ifade edilebilir.[119] Bu açıdan bakıldığında iki kuramsal yaklaşım arasındaki en önemli farklılığın, sorunların çözümünün güvenlikleştirmeyle mi yoksa güvenlik dışına çıkarmayla mı sağlanacağı konusunda olduğu söylenebilir ki

[116] Bilgin, "Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları", 84. Ken Booth, güvenliği askeri-politik konuların baskınlığından çıkararak, insan yaşamına karşı gündelik tehditleri de güvensizlik kapsamı içine dâhil etmiştir. Nitekim onun için güvenliğin genişletilmesi ve kavramın güncellenmesi; kıtlık, etnik rekabetler, politik baskı, cinayetler, terörizm, devlet içi çatışmalar, ekonomik krizler gibi bir dizi sorunun güvenlik kapsamına eklemlenmesini ifade etmektedir; Ken Booth, "Security and Emancipation", *Review of International Studies* 17 4 (1991): 318.

[117] Bilgin, "Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları", 84.

[118] Bilgin, "Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları", 83.

[119] Aberystwyth Okulu'nun sorunları güvenlik gündeminden çıkarmak yerine güvenliğin siyasiliğini ortaya koymayı tercih etmesi stratejik, etik-politik ve analitik olmak üzere üç temel argümana dayanmaktadır. Bu konuda bkz. Bilgin, "Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları", 84-85.

Aberystwyth Okulu, bu noktada sorunları güvenlik dışılaştırma yerine güvenliğin siyasiliğinin gündeme taşınmasına çalışmaktadır.

Aberystwyth Okulu'nun önde gelen kuramcılarından Ken Booth, özgürlük ve güvenlik arasındaki bağıntıyı güvenlik çalışmalarının merkezine yerleştirerek klasik güvenlik paradigmasında bir kırılma meydana getirmiştir. Ken Booth, *Security and Emancipation* başlıklı makalesinde dünya politikalarını belirleyen kelimeler ve imgelerden yola çıkarak içinde bulunduğumuz yapısal dönüşümü vurgulamış; realizmin entelektüel hegemonyası altında şekillenen geleneksel güvenlik düşüncesini ve çalışmalarını sorgulamaya açmıştır.[120] Realizmin devlet merkezli güvenlik perspektifine karşı çıkan Booth, klasik anlayışın devlete yüklediği amaçsal işlevi eleştirmiş ve bu amaçsal rolü araçsallaştırmaya çalışmıştır. Ona göre devlet, güvenliği sağlama aracıdır.[121] Bu nedenle de devlet güvenliği yerine birey güvenliğini öncelemiş ve bireylerin güvenliklerini özgürlükle ilintilendirmiştir. Tehditlerin yokluğu anlamında kullanılan geleneksel güvenlik kavramsallaştırmasını yetersiz bulan Booth, özgürlük eksenli yeni bir güvenlik kodlaması yaparak hem yerel hem de küresel düzlemde güvenliğin tanımını genişletmiş ve derinleştirmiştir. Dolayısıyla Booth'un yeni güvenlik çalışmalarındaki farklılığı, güvenliği özgürlükle ilişkilendirerek kavramı yeniden formüle etmesindedir.

Booth, güvenliği salt "tehditlerin olmadığı bir durum" ile sınırlandırmamış; gelecekle ilgili beklentilerin garanti altına alınabilmesi veya isteklerin gerçekleştirilmesi önündeki engellerin kaldırılması olarak tanımlamıştır. Güvenlik ile özgürleşme arasında korelasyon kurmaya çalışan Booth'a göre özgürleşme, "bireyler ve gruplar olarak insanların özgürce seçtikleri şeyleri yapmasını engelleyen fiziksel ve insani kısıtlamalardan kurtulması"dır. Booth, fiziki ve insani kısıtlamaları savaş, savaş tehdidi, yoksulluk, politik kısıtlamalar ve eğitim imkânlarından

[120] Booth, "Security and Emancipation", 318.
[121] Booth, "Security and Emancipation", 320.

yoksunluk gibi sorunlarla örneklendirmektedir.[122] Dolayısıyla ona göre özgürleşme ve güvenlik, bir madalyonun iki yüzüdür ve biri diğeriyle anlamlıdır.[123] Diğer bir deyişle Booth'un terminolojisinde özgürlük ve güvenlik, birbirinin karşıtı değil, aksine birbirinin tamamlayıcısı ya da birbirinin bütünleştiricisi iki kavramdır.

Bu açıdan yorumlandığında Booth'un ortaya koyduğu eleştirel güvenlik anlayışına göre özgürlüğün olmadığı yerde güvenlik yoktur; ya da tam tersi güvenliğin olmadığı yerde özgürlükten bahsedilemez. Ne özgür ne de güvende olan Irak toplumunun içinde bulunduğu durum, Booth'un bu tespitine örnek teşkil etmektedir. Zira özgürleşmesi hedeflenen bir toplumun güvenliği, adına "sonsuz özgürlük" konulan bir Amerikan müdahalesiyle derinden sarsılmıştır. Güvenlik ve özgürlük arasındaki bağın ne denli güçlü olduğunu yalnızca uluslararası güvenlik kapsamında değil, aynı zamanda ulusal güvenlik politikaları ve uygulamalarında da görmek mümkündür. Nitekim devlet güvenliğinin sağlanması adına sıkı kontrol koşulları ve baskı rejimi altında yaşayan toplumların özgürlükleri kısıtlanmakta ve bu toplumlar "güvende ama özgürlüğünü arayan yabancılaşmış toplum"lara dönüşebilmektedir.

Kısaca ifade etmek gerekirse Booth'a göre güvenlik, klasik anlayışın ileri sürdüğü gibi yalnızca güç[124] ve düzen değil, aynı zamanda özgürleşmedir.[125] Özgürleşme ise hakların karşılıklılığı fikridir. Booth'un bu noktada altını çizdiği "benim özgürlüğüm senin özgürlüğüne bağlı" ve "herkes özgür olana kadar ben de özgür değilim" cümleleri, güvenlik ile özgürlük arasındaki ontolojik ilişkiyi karşılıklılık mantığında yeniden

[122] Booth, "Security and Emancipation", 319.
[123] Battissela, *Théories des Rélations Internationales*, 455.
[124] Booth, uluslararası ilişkiler alanındaki eleştirel yaklaşımların güç kavramının disiplindeki ontolojik ve deontolojik konumunu sorgulamaya açmaları gerektiğini belirtmektedir. Çünkü ona göre disiplinin küresel dönüşümleri açıklamaktaki yapısal sorunları, güç kavramının nasıl bir kavram olduğu ele alınmadan çözümlenemeyecektir; Ken Booth, "Theory of World Security", Bilim ve Sanat Vakfı Yuvarlak Masa Toplantıları http://www.bisav.org.tr/merkez.aspx?module=yuvarlakmasaayrinti&dizi=1&altturid=80&menuID=9_6_80&merkezid=6&yuvarlakmasaid=876
[125] Booth, "Security and Emancipation", 319.

inşa etmektedir. Dolayısıyla "ben" ve "öteki" arasındaki sınırlar, karşılıklı güvene ve özgürlük haklarına saygı ile kaldırılabilir ki böylece ötekileş(tir)melerin önüne geçilerek bütünleşme sağlanabilir.[126] Sonuç olarak Booth, birey güvenliğini özgürleşme olgusuyla derinleştirmiş ve kapsamlı bir boyuta taşımıştır.

Sonuç

Soğuk Savaşın sona ermesi ve 11 Eylül saldırılarının yarattığı sistemik kırılmalar, güvenlik kavramının dönüşümünü beraberinde getirmiştir. Güvenliğin boyutları ve kapsamı genişlerken, güvenlik aktörleri de çeşitlenmiştir. Klasik güvenlik paradigmasının siyasi konuları ve askeri gücü önceleyen devlet merkezli yaklaşımı, güvenlik alanında yaşanan değişim ve dönüşümü açıklamakta yetersiz kalmıştır. Güvenliğin genişlemesi ve derinleşmesi, disiplinlerarası bakış açısına sahip yeni güvenlik çalışmalarını gündeme getirmiştir. Klasik güvenlik paradigmasının görünmez kıldığı sorunlara odaklanan yeni güvenlik yaklaşımları, güvenlik olgusunun konu, aktör ve hegemon nezdindeki tekelini kırmıştır. Günümüzde devlet eksenli güvenlik anlayışından insan ve toplum merkezli güvenlik anlayışına geçilmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde özellikle insan ve toplum güvenliğini önceleyen yaklaşımlar, güvenliğin ontolojik, psikolojik ve sosyolojik bir kavram olduğunu ve sadece devlet eksenli ele alınamayacağını hatırlatmıştır.

Farklı güvenlik algılamaları ve kaygıları, bir yandan güvenliğin bütünselliğini ortaya koyarken, diğer yandan klasik güvenlik paradigmasının işlevselliğini, Cox'un deyimiyle problem-çözme yeteneğini sorgulanır hale getirmiştir. Eleştirel yaklaşımların getirdiği konu ve aktör zenginliği, Kopenhag Okulu'nun ortaya koyduğu çok boyutlu güvenlik kavramsallaştırması ve Aberystwyth Okulu'nun güvenliği özgürleşme kavramıyla ilişkilendirmesi, klasik güvenlik anlayışından yeni güvenlik anlayışına geçişi simgelemektedir. Klasik paradigmaya alternatif bir güvenlik modeli sunan yeni güvenlik

[126] Booth, "Security and Emancipation", 322.

çalışmaları, bu yönüyle Kuhn'un kavramsallaştırmasıyla paradigma kaymasına neden olmuştur. Güvenlik literatüründe meydana gelen bu değişim-dönüşüm, "neo-güvenlik" olarak da kavramsallaştırılan bir güvenlik paradigması ortaya çıkarmaktadır. Güvenlik çalışmalarındaki teorik ivme kadar önemli olan bir diğer nokta ise yaşanan paradigma kaymasının pratiğe ne şekilde yansıyacağı ve sistemi nasıl etkileyeceğidir.

KAYNAKÇA

Açıkmeşe, Sinem Akgül. "Uluslararası İlişkiler Işığında Avrupa Bütünleşmesi", *Uluslararası İlişkiler* 1 (2004): 1-32.

Aktoprak, Elçin. "Immanuel Wallerstein: Sosyal Bilimlere Yeniden Bakmak", *Uluslararası İlişkiler* 1 4 (2004): 23-58.

Appiah, K. Anthony. "Kimlik, Sahicilik, Hayatta Kalma: Çokkültürlü Toplumlar ve Toplumsal Yeniden Üretim", içinde *Çok Kültürcülük: Tanınma Politikası*. 162-175, ed. Amy Gutmann, İstanbul: Yapıkredi Yayınları, 2010.

Arı, Tayyar. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2004.

Arıboğan, Deniz Ülke. *Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2007.

Ashley, Richard K. "Political Realism and Human Interests", *International Studies Quarterly*, Symposium in Honor of Hans J.Morgenthau, 25 2 (1981): 204-326.

Ataman, Muhittin. "Feminizm: Geleneksel Uluslararası İlişkiler Teorilerine Alternatif Yaklaşımlar Demeti", *Alternatif Politika* 1 1 (2009): 1-41.

Aydın, Mustafa. "Uluslararası İlişkilerin Gerçekçi Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", *Uluslararası İlişkiler* 11 (2004): 33-60.

Balzacq, Thierry. "Qu'est-ce que la Sécurité Nationale", *Revue Internationale et Stratégique* 4 52 (2003): 33-50.

Battissela, Dario. *Théories des Rélations Internationales*. Paris: Presses de Sciences Po, 2003.

Baylis, John. "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", *Uluslararası İlişkiler* 5 18 (2008): 69-87.

Bilgin, Pınar. "Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları", *SAREM* 8 14 (2010): 70-96.

Bilgin, Pınar. "Individual and Societal Dimensions of Security", *International Studies Review* 5 2 (2003): 203-222.

Bilgin, Pınar. "Making Turkey's Transformation Possible: Claming Security-Speak not Desecuritization!", *Journal of Southeast European and Black Sea Studies* 7 4 (2007): 555-571.

Bislev, Sven. "Globalization, State Transformation, and Public Security", *International Political Science Review* 25 3 (2004): 281-296.

Booth, Ken, Vale, Peter. "Security in Southern Africa: After Apartheid, beyond Realism", *International Affairs* 71 2 (1995): 285-304.

Booth, Ken. "Security and Emancipation", *Review of International Studies* 17 4 (1991): 313-326.

Booth, Ken. "Steps Towards Stable Peace in Europe: A Theory and Practice of Coexistence", *International Affairs* 66 1 (1990): 17-45.

Booth, Ken. "Theory of World Security", Bilim ve Sanat Vakfı Yuvarlak Masa Toplantıları, http://www.bisav.org.tr/merkez.aspx?module=yuvarlakmasaayrinti&dizi=1&altturid=80&menuID=9_6_80&merkezid=6&yuvarlakmasaid=876

Bostanoğlu, Burcu, Okur, Mehmet Akif. *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram*. Ankara: İmge Kitabevi, 2009.

Brauch, Hans Günter. "Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü", çev. Zeynep Arkan, *Uluslararası İlişkiler* 5 18 (2008): 1-47.

Brown, Chris. "World Society and the English School: An 'International Society' Perspective on World Society", *European Journal of International Relations* 7 4 (2001): 423-441.

Brown, Chris, Ainley, Kirsten. *Uluslararası İlişkileri Anlamak*. çev. Arzu Oyacıoğlu, İstanbul: Yayınodası Yayınları, 2008.

Buzan, Barry, Waever, Ole. "Slippery? Contradictory? Sociologically Untenable? The Copenhagen School Replies", *Review of International Studies*, 23 2 (1997): 241-250.

Buzan, Barry. "Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi", çev. Burcu Yavuz, *Uluslararası İlişkiler* 5 18 (2008): 107-125.

Buzan, Barry. "Economic Structure and International Security: The Limits of the Liberal Case", *International Organization* 38 4 (1988): 597-524.

Buzan, Barry. "New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century", *International Affairs* 67 3 (1991): 431-451.

Buzan, Barry. "Peace, Power and Security: Contending Concepts in the Study of International Relations", *Journal Of Peace Search* 21 2 (1989): 109-125.

Buzan, Barry, Waever, Ole, Wilde, Jaap de. *Security: A New Framework For Analysis*. Boulder: Lynne Rienner, 1998.

Cox, Robert W. "On Thinking About Future World Order", *World Politics* 28 2 (1976): 175-196.

Dedeoğlu, Beril. "Yeniden Güvenlik Topluluğu: Benzerliklerin Karşılıklı Bağımlılığından Farklılıkların Birlikteliğine", *Uluslararası İlişkiler* 1 4 (2004): 1-23.

Derian, James Der. "The Simulation Syndrome: From War Games to Game Wars", *Social Text* 24 (1990): 187-192.

Dunne, Tim. "Liberalism", içinde *The Globalization of World Politics*. 162-181, ed. John Baylis, Steve Smith, London: Oxford University Press, 2001.

Eriksson, Johan, Giacomello, Giampiero. "The Information Revolution, Security, and International Relations: (IR) Relevant Theory?", *International Political Science Review* 27 3 (2006): 221-244.

Falk, Jorn. "Ferdinand Tönnies", çev. Lülüfer Körükmez, *Muhafazakâr Düşünce* 1 2 (2004): 45-60.

Finnemore, M., Sikking, K. "International Norm Dynamics and Political Change", *International Organization* 52 4 (1998): 887-917.

Frederking, Brian. "Constructing Post-Cold War Collective Security", *The American Political Science Review* 97 3 (2003): 363-378.

Galtung, Johan. "Emperyalizmin Yapısal Teorisi-Kısım 1", çev. Birgül Demirtaş Coşkun, *Uluslararası İlişkiler* 1 2 (2004): 25-46.

Galtung, Johan. "Emperyalizmin Yapısal Teorisi-Kısım 2", çev. Birgül Demirtaş Coşkun, *Uluslararası İlişkiler* 1 3 (2004): 37-66.

Glaser, Charles L. "The Security Dilemma Revisited", *World Politics* 50 1 (1997): 171-201.

Halliday, Fred. "The Pertinence of International Relations", *Political Studies* 38 (1990): 502-516.

Herath, Dhammika. "Development Discourse of the Globalist and Dependency Theorists: Do the Globalisation Theorists Rephrase and Reword the Central Concepts of the Dependency School?", *Third World Quarterly* 29 4 (2008): 819-834.

Hobbes, Thomas. *Leviathan*. London: Penguin Books, 1985.

Iriye, Akira. *Global Community: The Role Of International Organizations in the Making of the Contemporary World*. California: University of California Press, 2002.

İnaç, Hüsamettin, Güner, Ümit. "Avrupa ve Amerikan Güvenlik Çatışmaları Bağlamında Türk Dış Politikası", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* 6 1 (2006): 139-154.

İşyar, Ömer Göksel. "Uluslararası İlişkilerde Krizlerin Tanımlanması ve Yönetimi", içinde *Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler*. 225-271. ed. İdris Bal, Ankara: Lalezar Kitabevi, 2008,

Kapani, Münci. *Politika Bilimine Giriş.* İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2004.

Karacasulu, Nilüfer. "Avrupa Entegrasyon Kuramları ve Sosyal İnşacı Yaklaşım", *Uluslararası Hukuk ve Politika* 3 9 (2007): 82-100.

Keohane, Robert O. "Uluslararası Toplumda Egemenlik, içinde *Küresel Yönetişimler*. 178-196, ed. David Held, Anthony McGrew, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2008.

Keyman, Fuat. "Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark", içinde *Devlet, Sistem, Kimlik.* 227-261. ed. Atila Eralp, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.

Kışlalı, Ahmet Taner. *Siyaset Bilimi*. Ankara: İmge Kitabevi, 2000.

Knutsen, Trobjorn L. *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*. çev. Mehmet Özay, İstanbul: Açılım Kitap, 2006.

Leysens, Anthony. *The Critical Theory of Robert W. Cox: Fugitive or Guru?*. New York: Palgrave Macmillan, 2008.

Lindberg, Leon. "Political Integration, Definition and Hypotheses", içinde *The European Union: Readings on the Theory and Practice of European Integration*. 99-123, ed. Brent F. Nelsen, Alexander C-G. Strubb. Colorado: Lynne Rienner Publishers, 1994.

Machiavelli, Nicolo. *The Prince*. Wordsworth Editions, 1993.

Morgenthau, Hans J. *Uluslararası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi*. Cilt 1, çev. Baskın Oran, Ünsal Oskay, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği, 1970.

Nye, Joseph. *Amerikan Gücünün Paradoksu*. çev. Gürol Koca, İstanbul: Literatür Yayınları, 2003.

Ovalı, A. Şevket. "Masadan Sahaya Geçiş: Yeni Güvenlik Kurgusunun Uluslararası Politikadaki Yansımaları", *Avrasya Dosyası* 10 4 (2004): 111-131.

Rosenau, James. "Yeni Bir Küresel Düzende Yönetişim", içinde *Küresel Dönüşümler*. 269-287, ed. David Held, Anthony McGrew, Ankara: Phoenix Yayınları, 2008.

Smith, Steve. "Singing Our World into Existence: International Theory and September 11", *International Studies Quarterly*, 8 3 (2004): 499-515.

Tanrısever, Oktay F. "Güvenlik", içinde *Devlet ve Ötesi*. 107-125, ed. Atila Eralp, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Tanşu, Okan. "Bilişim Çağında Güvenlik Kavramının Yeniden Tanımlanması", içinde *Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar*. 361-382, der. Ayhan Kaya, Günay Göksu Özdoğan, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2003.

Tickner, J. Ann. "Feminist Responses to International Security Studies", *Peace Review* 16 1 (2004): 43-48.

Tickner, J. Ann. "Introducing Feminist Perspectives into Peace and World Security Courses", *Women's Studies Quarterly* 23 3-4 (1995): 48-57.

Tickner, J. Ann. "On The Frontlines or Sidelines of Knowledge and Power? Feminist Practices of Responsible Scholarship", *International Studies Review*, 8 (2006): 383-395.

Tickner, J. Ann. "What Is Your Research Program? Some Feminist Answers to International Relations Methodological Questions", *International Studies Quarterly* 49 1 (2005): 1-21.

Tickner, J. Ann. "You Just Don't Understand: Troubled Engagements between Feminists and IR Theorists", *International Studies Quarterly* 41 4 (1997): 611-632.

Tür, Özlem, Koyuncu, Çiğdem Aydın. "Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri**,** Gelişimi, Katkı ve Sorunları", *Uluslararası İlişkiler* 7 26 (2010): 3-24.

Viotti, Paul R., Kauppi, Mark V. *International Relations Theory*. United States: Pearson, 2012.

Waever, Ole. "Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi", çev. Birgül Demirtaş Coşkun, *Uluslararası İlişkiler* 5 18 (2008): 151-179.

Wallerstein, Immanuel. *Liberalizmden Sonra*. İstanbul: Metis Yayınları, 1995.

Wallerstein, Immanuel. "Dependence in an Interdependent World: The Limited Possibilities of Transformation within the Capitalist World Economy", *African Studies Review* 17 1 (1974): 1-26.

Wallerstein, Immanuel. "Semi-Peripheral Countries and the Contemporary World Crisis", *Theory and Society* 3 4 (1976): 461-483.

Walt, Stephen M. "The Renaissance of Security Studies", *International Studies Quarterly* 2 35 (1991): 211-239.

Walt, Stephen M. "Güvenlik Çalışmalarının Rönesansı", *Avrasya Dosyası* (Güvenlik Bilimleri Özel) 9 2 (2003): 71-106.

Waltz, Kenneth. *Theory of International Politics*. New York: McGraw-Hill, 1979.

Waltz, Kenneth, Quester, George H. *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*. çev. Ersin Onulduran, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982.

Weber, Max. *Sosyoloji Yazıları*. çev. Taha Parla, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

Welton, George, Piccoli, Wolfango. "Konstrüktivizme Yönelik Problemler", içinde *Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar*. 79-109, der. Ayhan Kaya, Günay Göksu Özdoğan, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2003.